

Damir Globočnik

“ČUJTE SLOVENCİ! ČUJTE SLOVANI! NAD BALKANOM SE DANÍ.”¹

V drugi polovici 19. stoletja so se Slovenci počutili majhne in negotove. Z narodno-političnimi zahtevami so se prvič oglasili leta 1848, vendar jih je absolutizem naglo zatrl. Njihova samozavest se je okrepila z ustavno dobo na začetku šestdesetih let, ki je prinesla nekaj drobnih političnih, kulturnih in upravnih pravic. Ker so bili premajhni, da bi si upali razmišljati o samostojni državi, je njihovo najbolj drzno politično pričakovanje predstavljala Zedinjena Slovenija, ki naj v okviru habsburške monarhije poveže vse pokrajine s slovenskim prebivalstvom. Jeseni 1870 so slovenski poslanci zahtevali Zedinjeno Slovenijo v kranjskem deželnem zboru. Fran Zwitter, ki je nacionalnim problemom v habsburški monarhiji posvetil obsežno knjigo in v njej izčrpno analiziral tudi slovenske razmere, piše: “Pri Slovencih je narodna stranka zmagala leta 1867 v veliki večini volilnih okrajev slovenskega ozemlja in politik dr. Valentin Zarnik ugotavlja, da so Slovenci že narod s svojo lastno politiko in ne samo geografski pojem. Oportunistično stališče slovenskih poslancev v državnem zboru 1867 izzove opozicijo slovenskih liberalcev proti konservativnim voditeljem gibanja; po njihovi iniciativi so leta 1868 do 1871 tudi pri Slovencih doba taborov, ki imajo zanje podoben pomen kakor za Čeha, in kranjski deželni zbor zahteva leta 1870 in kot končni cilj tudi leta 1871 združitev vsega slovenskega etičnega ozemlja v avtonomno Zedinjeno Slovenijo. Ta politika, ki sloni na nacionalnem načelu, je za Slovence hkrati tudi

jugoslovanska politika; jugoslovanski kongres v Ljubljani proglasi 1. decembra 1870 voljo Jugoslovancev v habsburški monarhiji, da nastopajo kot enota tudi v politiki in pri Slovencih se že pojavi prvi glas, ki govori o Srbiji kot Piemontu Jugoslovancev. Vse to pojasnjuje v veliki meri atmosfera nevarnosti nove vojne in vtis začetkov nemškega nacionalizma, ki so ga posebej občutili slovenski študentje na avstrijskih univerzah; diskusije okrog jugoslovanskega kongresa dokazujejo, da je pri tedanjih slovenskih liberalcih zelo malo čustva zvestobe Avstriji, da pa imajo Veliko Nemčijo, ki bi morala nujno zajeti vse ozemlje do Trsta, za večjo nevarnost. Iz istih razlogov nastaja pri njih rusofilsko gibanje, vendar pa jih je carska Rusija kmalu razočarala, ker so oni pač liberalci, in pa tudi zato, ker Rusi, z izjemo neplivnih slavjanofilov, kažejo malo interesa za Slovence v Avstriji.”² Jugoslovanskega kongresa, ki je od 1. do 3. decembra potekal v Ljubljani, so se udeležili Slovenci, Hrvati in vojvodinski Srbi. Zavzeli so se za medsebojno sodelovanje na kulturnem, gospodarskem in političnem področju v sklopu habsburške monarhije - “Resolucija obeta dalje, da bodo avstro-ogrski Jugoslovanci skušali pomagati v enakih potrebah svojim krvnim bratom onstran meje. Svoje namene pa hočejo doseči zlasti po društvi in shodih, zborovanjih

¹ Novičar iz domačih in tujih dežel, Novice, 1877/29.

² Fran Zwitter, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962, str. 147-148.

in po časopisih, da bo mogel vsak pomagati kakor, kadar in kjer bo za to prilika.³

Hkrati s porastom slovenske narodne samozaveesti - in seveda zaradi zavesti o lastni majhnosti - se je krepila težnja Slovencev po povezavi in sodelovanju z drugimi slovanskimi narodi: slovanska ideja ali ideja o slovanski vzajemnosti in solidarnosti. *"Ni pa bilo koristoljubje, marveč le strah za bodočnost naroda je narekoval željo, da bi se maloštevilni Slovenci naslonili na kak večji slovanski narod,"*⁴ je poudaril Josip Mal. Po eni strani so slovenski politiki začeli iskati intenzivne kulturne in gospodarske stike s Slovani, s katerimi so si Slovenci delili skupno usodo pod habsburškim žezlom (npr. s Čehi, Hrvati), po drugi strani pa so se začeli ozirati po pomoči največje in najmočnejše slovanske države Rusije (ideja panslavizma kot nasprotje pangermanizma) in tudi k tistim Slovanom, za katere so menili, da so si sposobni sami priboriti svojo samostojnost (Srbi, Črnogorci). *"Simpatije do posameznih slovanskih narodov so bile različne, na splošno pa lahko rečemo, da so si prva tri mesta delili Hrvati, Čehi in Rusi,"* ugotavlja Vasilij Melik. *"Ugled Rusov je izhajal iz tega, ker so bili edini res svobodni slovanski narod, ker je bila Rusija velesila in predstavnik moči in veljave slovanstva nasploh, glavna tolažba v vseh težkih trenutkih. Ko se je po letu 1866 zdelo, da bo habsburška monarhija razpadla, sta se kazali Slovincem samo dve možnosti: ali bomo Prusi ali Rusi in v taki dilemi so seveda hoteli biti Rusi. Hrvati so bili neposredni sosedi Slovencev, toda živeli so v drugem političnem sistemu in zato niso mogli biti vsakdanji politični soborci. Čehi so živeli v isti državni polovici, zaradi večje številčnosti in boljše razvitosti pa so bili politični in gospodarski učitelji Slovencev, ki so jim dostikrat sledili tudi v lastno škodo. V podrobnostih vrednotenja so se kazale tudi razlike. Katoliški slovenski tisk je kazal več simpatij do katoliških Hrvatov in Poljakov - liberalnemu tisku so bili s te strani bližji Čehi s husitsko tradicijo. Večinoma pa se noben slovenski politični tabor ni želel opredeljevati v konfliktnih med Hrvati in Srbi. Poljakom v Galiciji se je nasploh štelo v zlo, da se niso držali slovanske vzajemnosti in da so hodili v odnosih do nemških strank svoja pota. V poljsko-ruskih sporih so bili Slovenci, zlasti liberalni, v dobršni me-*

*ri na ruski strani. Sploh je bilo Rusom v očeh slovenskega javnega mnenja skoraj vse dovoljeno, tudi absolutizem in zatiranje drugih narodov."*⁵

Med številnimi članki, ki so bili namenjeni krepitvi slovanske vzajemnosti, naletimo tudi na članek Naš narodni boj, ki je bil leta 1877 objavljen v Slovenskem narodu (1868-1943). Anonimni komentator časopisa v njem piše: *"Nas Slovencev je malo število." ... "Ako bi hoteli kot Slovenci živeti in kot 1 1/2 milijon močan narodič mej velikimi sosedi slovensko narodnost ohraniti, bile bi naše težnje sicer zmirom hvale vredne, ali težnje bitja, ki v zvezde gleda, ki pa premalo pomisli, da na zemlji stoji. Ako bi hoteli svoj narod do visoke kulture popeljati, ki na strogo le slovenskih tleh stoji, bilo bi to zastonj; ako bi hoteli se popeti do merodajnega faktorja v državi kot le Slovenci, bilo bi to brezuspešen trud. Ali ker je Slovanov toliko milijonov v Evropi in celo v Avstriji, ker smo mi Slovenci sini velikega tega slovanskega naroda, nij prazno, nij smešno, da vodimo za ohranitev svoje slovanske narodnosti naše skromne sile, pa vendar svoje sile v boj.*

Kaj bi Slovenci izolirani na svetu, brez sorodnih si bratov zmogli! Črez dolgo ali kratko bi bili poitaljanjeni in ponemčeni. Našlo bi se sicer zmirom plemenitih mož, ki bi za ohranitev našega naroda delali kljub prepričanju, da so zdravniki na smrtni postelji bitja, kojemu uže odklenkuje, ki nij več rešiti, kateremu njihovo delo zdravilo le malco življenje produkuje, ali tem možem bi eneržije zmanjkovalo in če tega ne, možje bi ostali brez mladega narastaja, ker prepričanje, da se narodu v grob zvoni, ne vabi mladeži, za življenje polne ideje, ali ideje, ki se še le izcimljajo, navdušene mladeži v spremstvo narodovo; tiho postaja v prsih teh mladeničev in le tedaj pa tedaj morebiti kak krepek žalni glas: 'Poljske nij še v grobu' pojemajočo žrjavico domovinske ljubezni vzplamti. A brez mladega navdušenega roda, kaj hoče narod!

Če bi ideja slovanske narodnosti ne bila to kar je, namreč misel, kojoj se življenje odrehati ne more (vsaj največji sovražniki uže to priznavajo), če bi Slovanstvo v naši monarhiji in v Evropi res nobene bodočnosti ne imelo, potem bi mi morebiti verjeli, kar naši 'laufbursche' tujstva, naš nemškutar v svojej zlobi ali bedastoči dokazati hoče, da je namreč ves naš boj zastonj, da smo le zadnji zvesti, ki umrlega domov spremljajo.

³ Josip Mal, *Jugoslovansko uprašanje, Zgodovina slovenskega naroda, II. del, (reprint prve izdaje, ki je izšla v 10 zvezkih v letih 1928 in 1929), Celje 1993, str. 1016.*

⁴ Josip Mal, *prav tam, str. 1012.*

⁵ Vasilij Melik, *Gledanje Slovencev na druge narode habsburške monarhije, Sosed v ogledalu soseda od 1848 do danes, Ljubljana 1995, str. 23.*

Brez rešitve bili bi mi Slovenci izgubljeni; nič nas ne bi rešilo v času, kjer mesto tihega občevanja mej ljudmi na Thurn-Taxisovej pošti železen hlapec po svetu drvi, spremljajoč ljudi vseh krajev in jezikov v malo časa vkup. Na našem slovanskem jugu je jadransko morje in skozi srce naše dežele vodi cesta germanizacije do tega morja, ki je tolike važnosti za srednjo Evropo; naše ozemlje je polno podzemeljskih zakladov, železnica, tovarnice, rabljajo veliko premoga; 'doli ba Slovensko,' je parola naših sosedov, tam ga dobimo kmalu par čevljev globoko itd., koliko družih potov germanizacije bi še lahko naštel! Tem mogočnim germanizatorjem bili bi mi v našem in bodočem času slabotni narodič, ki bi se težavno branil in le morda pri za gozdi ohranil.

*Ali mi smo močni, akoravno ne mnogoštevilni ter v obrambi zoper sovražnika, koje nam je naša zgodovina ter obči razvoj sveta v 19. stoletju odpadniki v lastnej zemlji podala, močni zaradi tega, ker smo udje velicega slovanskega naroda. Tolažilno nam sveti ideja, da pride Slovanstvo do svojega slovanskega razvoja, jači nas pogled, da se na vseh progah bije boj za življenje Slovanstva in kar ne more noben izumirajoč narod pokazati, je to: ideja življenja narodovega je ideja naše mladeži in kaj hočemo še več!*⁶

Kljub temu da so bili Slovenci v prvi polovici sedemdesetih let izpostavljeni močnemu političnemu pritisku vladajočega nemškega liberalnega režima, ki je onemogočal svobodno politično delovanje in postavljanje radikalnih političnih zahtev po zedinjenju na temelju narodnega prava in krepitve slovanske vzajemnosti v okviru habsburške monarhije in izven nje, so do takrat že prešli skoraj dve desetletji intenzivnega političnega razvoja, v katerega je sodila tudi delitev na konzervativni in liberalni tabor. Za razliko od Slovencev, ki so v drugi polovici 19. stoletja stopali po poti kulturnega, političnega in gospodarskega napredka, usoda nekaterim slovanskim narodom ni bila naklonjena. Na daljnem Balkanu so se v drugi polovici 19. stoletja izpod jarma despotske Turčije osvobajali krščanski podložniki, ki so bili povečini Slovani. Balkan je pretreslo več uporov proti turškemu cesarstvu, ki so ga načele notranje krize in ga spremenile v "bolnika ob Bosporju" in igračko velesil. V 19. stoletju je Balkan veljal za najbolj nemirno evropsko področje. "Od začetka devetnajstega stoletja do leta 1878 se je dvigala skoro neprenehoma vstaja za vstajo," je v knjigi Slovenski fantje v Bo-

sni in Hercegovini 1878, ki je izšla ob 25-letnici avstrijske zasedbe Bosne in Hercegovine, zapisal Jernej pl. Andrejka (1850-1926). Andrejka, ki se je s 17. kranjskim pešpolkom udeležil bojev ob avstrijskem posegu v Bosno in Hercegovino leta 1878, nadaljuje: "*Turška osrednja vlada v Carigradu si je jela prizadevati, da bi marsikaj izboljšala in preuredila v deželi. V prvi vrsti je skušala skrbeti preobsežne pravice plemenitašev in hotela tako oslabiti njihovo preveliko moč. S tem pa je izzvala pri njih krvave upore. Rešid paši se je končno posrečilo ukrotiti z orožjem uporne nasilnike, toda le za kratek čas, zakaj nato se je znova začela vstaja.*

Med temi notranjimi nemiri so prekoračili ropoželjni plemenitaši s svojimi divjimi četami mnogokrat tudi avstrijske meje. Škoda, ki so jo povzročili samo od l. 1815. do 1830. obmejnimi avstrijskim pokrajinam s svojim ropom in pustošenjem, iznaša po uradnem potrdilu celih osemnajst milijonov kron sedanjega našega denarja.

Zaman so bile pritožbe v Carigradu. Turška vlada ni ukrenila ničesar proti ropajočim podložnikom. Zato ni preostajalo Avstriji drugega, nego ukrotiti tolovajska krdela s svojo silo v manjših ali večjih bojih." Leta 1839 je turška vlada razglasila enakopravnost vseh državljanov. "*Prišel je ukaz, da se preosnujejo zastarele plemenitaške uredbe, odstranijo stotnijski okraji, uvede nova uprava. Med plemenitaši, ki bi morali sedaj izgubiti mnogo pravic, je jelo takoj vreti. Vdati se niso hoteli zlepa in l. 1849. je vzbuknila med njimi pravcata vstaja. Toda ne samo v Bosni, temveč tudi v Hercegovini so se uprli to leto plemenitaši pod vezirjem Ali paša Rizvanbegovičem.*" Turčija se je leta 1850 naposled odločila poslati v nemirno pokrajino vojsko, ki je zatrla vstajo. Naslednje leto so se vstajniki znova dvignili k uporu. Po porazu vstajnikov pri Jajcu je turški poveljnik odvzel plemenitašem njihove predpravičice, v deželi je bila uvedena nova uprava, vse kristjane pa je ukazal razorožiti. "*Da bi utrdil turški značaj dežele, je jel zatirati zlasti kristjane ter jih obremenil s preogromnimi davki. Ker je postajalo to zatiranje čim dalje neznosnejše, so se slednjič jeli krščanski turški podložniki izseljevati na avstrijska tla. To je polagoma povzročilo napetost in sovraštvo med Avstrijo in Turčijo. Zaradi tega je poslala Avstrija meseca prosinca l. 1853. grofa Lajningena za izrednega poslanika v Carigrad ter zbrala hkrati petdeset tisoč mož ob turški meji.*

Da bi bil kristjanom omogočen obstoj pod turško vlado, je izdal sultan dne 18. svečana l. 1856. posebno odredbo, ki se je sprejela po oriental-

⁶ *Naš narodni boj, Slovenski narod, 1877/130.*

ski vojni tudi v pariško mirovno pogodbo dne 30. sušca l. 1856. Ta odredba sultanova je zagotavljala kristjanom varnost življenja, premoženja in časti, jim podelila nekako samoupravo in proglasila kristjane v verskem oziru za popolnoma enakopravne z mohamedanci.

Ta odredba pa je ostala večinoma le na papirju. Davek kristjanov se nikakor ni zmanjšal in tudi pobiranje njegovo se ni omililo; begi in uradniki so kristjane stiskali slej kakor prej.⁷ Leta 1857 se je uprlo krščansko prebivalstvo v Hercegovini. Upor je podpirala Črna gora. Naslednje leto je bil sklenjen mir. Črna gora je vstajnikom pomagala tudi ob hercegovski vstaji leta 1860. Tokrat so se uporniki uspeli upirati dve leti. "Okoli l. 1873. se je jel dvigati zopet plamen vstaje in upornosti, in sicer sedaj po vsem severnem balkanskem polotoku. Sovraštvo med kristjani in mohamedanci je prikipelo malo ne do vrhunca. Turki so jeli hrupno ugovarjati zvo-njenju v katoliških cerkvah in so zavrtno morili kristjane. Ti so jeli zopet bežati v Avstrijo. Pod turško vlado jim je grozil pogin, zakaj celó oblasti, pri katerih so se pritoževali zaradi zatiranja pri nasilnih mohamedancih, so jim žugala s smrtjo.

Po posredovanju tedanjega ministra za zunanje stvari, grofa Julija Andrašija, so se te homati-je poravnale mirnim potom, a tudi le za kratek čas." Spopadli so se namreč Turki in Črnogorci, ki so leta 1874 pri Podgorici dosegli zmago, kar je kristjane v Bosni in Hercegovini navdalo z novim pogumom. Znova so se dvigali zoper turško nasilje. Namesto v Avstrijo so se begunci sedaj zatekali v Črno goro. "Črnogorski knez je naprosil slednjič avstrijsko vlado, naj posreduje med izseljenci in Turčijo in da naj izposluje ubežnikom popolno pomiloščenje. Posredovanje Avstrije je pač imelo uspeh, da so se ubežniki povrnil nazaj v stiskano domovino, toda miru ni bilo doseči. Kristjani niso več hoteli in mogli prenašati vedno rastočih davkov in bremen, katera so jim nalagali turški oblastniki, Turki pa niso hoteli izpolniti znova obljubljenih preosnov kristjanom v prid. Tudi Rusija se je zaman trudila izboljšati mirnim potom neznosno stanje kristjanov pod turškim gospodvom. Po stari navadi so ostale v Turčiji obljube - le obljube.

Med tem je vrelo in vrelo čim dalje resneje in valovi vstaje so preplavili kmalu skoro ves balkanski polotok. Na splošno pozornost cele Evrope sta začeli na enkrat Srbija in Črna gora z vso močjo z vojnimi pripravami. Vse je grabilo za orožje in bilo je jasno, da se mora skoro izvršiti v Turčiji velik velepomemben preobrat.

Mohamed in sultan.

Mohamed in sultan, Brencelj, 1877/3

V Bosni in Hercegovini pa je sovraštvo med mohamedanci in kristjani prikipelo do vrhunca. Posebno hudo so razsajali turški prostovoljci, takozvani 'bašibozuki'. Poklali so več nego 5000 kristjanov in ni ga bilo skoro krščanskega sela ali vasi, ki bi je ne bili požgali ali razdejali ti divjaki.⁷

Turkom je uspelo obvladati vse upore in nemire v Bosni in Hercegovini razen največjega med njimi, ki je potekal med leti 1875 in 1878. Vstaja je izbruhnila leta 1875 v Hercegovini in se hitro razširila v Bosno. Vzrok zanjo je bilo neznosno izkoriščanje in politično zatiranje, ki so ga nad tamkajšnjo "rajo" izvajali domači fevdalci, age ali begi. Turki so delili svoje državljane na osvajalce ("sultanove sinove") in premagance ("rajo"). "Naj le površno naslikam trpljenje ubogih kristjanov po teh deželah," je zapisal Jakob Alešovec v knjižici Vojska na Turškem od leta 1875 do konca leta 1878, ki jo je ažurno uspel izdati že leta 1878. "Turek je vzel kristjanom vso deželo. Bogati posestniki, grajščaki in plemenitaši so se, da niso izgubili svojega posestva, poturčili in se zdaj imenujejo 'begi'. Tudi drugih kristjanov več popustilo je svojo vero, da so si ohranili človeške pravice, katerih kristjan nima; te imenuje ljudstvo 'poturice', odpadnike, in ti so hujši od pravih Tur-

⁷ Vse po: Jernej pl. Andrejka, Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878., Celovec 1904, str. 9-11.

kov, večji sovražniki kristjanov, kakor oni. (Saj so tudi med Slovenci odpadniki ali renegati, ktere 'nemškutarje' in 'lahone' imenujemo, hujši sovražniki našega naroda, kakor pravi Nemci in Lahi). Tisti kristjani pa, ki niso hoteli zatajiti svoje vere, so izgubili vse človeške pravice, vse premoženje in postali 'raja', t.j. čeda, živina. Sploh pa Turki vsakega, ki ni Mohamedove vere, imenujejo še 'gjavr' (kavr), to je toliko ko 'prašič' ali 'pes', sami se pa imenujejo pravoverne." Alešovec je bil prepričan, da je velika večina prebivalstva Bosne in Hercegovine slovanskega izvora in krščanske vere: "Po vsem tem je razvidno, da so prebivalci teh dežel po veliki večini krščanski, po jeziku skoro popolnoma slovanski, ker tudi do malega vsi mohamedanci govorijo srbski jezik, kterelega Slovenec prav kmalu razume in govori, ker je zelo podoben hrvaškemu. Pišejo ga večjidel s cirilico."⁸

Ker mohamedanska vera ni dovoljevala enakopravnosti drugovercem, so mnogi bosanski plemenitaši in tudi preprosto ljudstvo zatajili svojo vero z namenom, da si ohranijo imetje, piše Jernej pl. Andrejka. "Tisti pa, ki so ostali zvesti veri svojih prednikov, so izgubili vse, postali borni najemniki, morali delati tlako ter plačevali še osebni davek; Turki so jih imenovali 'rajo', t. j. čredo."⁹ "Socialno je na turških tleh še vedno vladal mračen, orientalsko čemeč in odrevenel fevdalizem, ki je postopal z veliko večino prebivalstva kot s čredo," je zapisal anonimen pisec v reviji Življenje in svet. "Krščansko vero so trdovratno zatirali; kristjani so morali plačevati znatno višje davke. Turška uprava ni bila več kos svojim nalogam; samopašnost, korupcija in druga zla so jo popolnoma ugonobila. Zaradi tega so bili uradniki bogovi vsakega kraja, ki so lahko počejali, kar se jim je zljubilo. /.../ V Bosni in Hercegovini je pred 50. leti doseglo sovraštvo med kristjani in mohamedanci višek. V deželi so vladali roparski 'bašibozuki' poleg koruptnih turških uradnikov, ki so se brigali le zase in prepuščali rajo njeni usodi."¹⁰

Znameniti strel iz "nevesinjske puške", ki je odjeknil julija leta 1875, ni bil samo začetek vstaje v

Bosni in Hercegovini, naperjene proti turškemu izkoriščanju tamkajšnjega prebivalstva. Jugoslovansko vprašanje se resda ni pojavilo samo po zaslugi vstaje v Bosni in Hercegovini, vendar je ta uspela sprožiti različne oblike izražanja solidarnosti z vstajniki pri drugih južnoslovanskih narodih. Vsi južni Slovani v Črni gori, Srbiji, Avstro-Ogrski in Turčiji so upornikom po svojih močeh poskušali pomagati. "Ko so spomladi [prav poleti, V. Melik] 1875. došle prve vesti, da so se v Bosni in Hercegovini vzdignili kmetje, se organizirali v ustaških četah in napadali turške posadke, smo tudi mi Slovenci z napetostjo sledili dogodkom, zakaj čutili smo, da se bliža zgodovinski dogodek, ko se vendar enkrat osvobodé naši bratje na jugu," se je (ob pomoči Vasilija Melika, urednika izdaje njegovih spominov) spominjal mladoslovenski politik in pisatelj Josip Vošnjak (1834-1911), ki je nadaljeval: "Tò smo tem gotoveje pričakovali, ker se je Srbija začela oboževati in ker je po mogočni Rusiji slavjanofilska stranka razvijala silno agitacijo za pomoč Slovanom, od Turkov neusmiljeno tlačanim. Še huje so nas razburjale dan za dnevom prihajajoče vesti, kako grozovito so Turki začeli divjati, požigati vasi in moriti prebivalce. Na tisoče nesrečne raje je bežalo na avstrijska tla, ki jo je bilo treba preskrbeti vsaj z najpotrebnejšo hrano."¹¹

Burni dogodki na slovanskem jugu so bili v letih 1875-1878 glavna tema celotnega evropskega tiska. Tudi Slovenci so bili o vstaji mnogo bolj podrobno obveščeni kot o prejšnjih nemirih na Balkanu. O črnogorsko-turški vojni sta Novice (1843-1902) in provladni časopis Laibacher Zeitung (1783-1918) objavljala zgolj kratka poročila. Večje pozornosti je bila v obeh časnikih deležna nova črnogorsko-turška vojna leta 1862 in napeti odnosi med Srbijo in Turčijo istega leta, katerim so sledili incidenti, spopadi, borbe za sporna srbska mesta, ki so se leta 1867 uspešno končali za Srbijo. Ko je naslednje leto izbruhnila vstaja v Boki Kotorski, ki je bila naperjena proti splošni vojaški obveznosti v Avstro-Ogrski, je o njej poročal edini takratni dnevnik v slovenščini, nedavno ustanovljeno glasilo slovenskega liberalnega tabora Slovenski narod, ki ga je urejal Josip Jurčič (1844-1881).

Slovenski narod, katerega uredništvo se je leta 1873 preselilo iz Maribora v Ljubljano, je sloven-

⁸ Vse po: Jakob Alešovec, *Vojska na Turškem od leta 1875 do konca leta 1878*, Ljubljana 1879 (drugi natis), str. 8-10.

⁹ Jernej pl. Andrejka, *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878*, Celovec 1904, str. 8.

¹⁰ "B.", *Zadnji boji slovenskih fantov s Turki / Ob petdesetletnici bojev za Bosno in Hercegovino*, Življenje in svet, 1928/4, str. 123.

¹¹ Josip Vošnjak, *Južnoslovanski spomini*, Spomini, (Izbral in uredil: Vasilij Melik), Ljubljana 1982, str. 509.

ske bralce tudi najbolj podrobno obveščal o vstaji v letu 1875. V Bosni in Hercegovini je imel celo svoje dopisnike. Prva novica o vstaji je bila objavljena v Slovenskem narodu le dva dni po streli "nevesinjske puške". Slovenski narod je leta 1875 tudi zahteval, naj kneževini Srbija in Črna gora stopita v vojno s Turčijo, vstajnikom na pomoč. Za podporo vstaje so bili tudi katoliški Slovenec (1873-1945), konzervativne Novice in Slovenski gospodar (1867-1941), medtem ko sta nemška dnevnik, ki sta izhajala v Ljubljani, Laibacher Zeitung in Laibacher Tagblatt (1868-1880, kot Laibacher Wochenblatt do 1893), zagovarjala nevtralnost, kar se je ujemalo z uradno dunajsko politiko. *"Na splošno lahko z gotovostjo rečemo, da so vsi takratni slovenski časopisi posvetili veliko prostora dogodkom okrog velike vzhodne krize,"* v obsežni knjigi, posvečeni odnosu Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegovskega vprašanja v letih 1875-1878, še zlasti njihovim bogato dokumentiranim odmevom v časnikih, ugotavlja Petko Luković. *"Novice so v tem pogledu do neke mere izjema, ker so o teh dogodkih prinašale zelo kratka poročila v ustaljeni rubriki 'Novičar iz domačih in tujih dežel', posebne zapise o možnih razpletih in variantah takratnih dogodkov na Balkanu pa so Novice prinašale bolj redko. Treba je poudariti, da je Slovenski narod, kot edini slovenski dnevnik, prednjačil v informativnosti glede hercegovsko-bosanske vstaje in drugih dogodkov, ki so jim sledili kot nujna posledica. Imel je dobro razvejano mrežo svojih dopisnikov na bojiščih, zlasti v Bosni. Slovensko javnost ni le obveščal o teh dogodkih, temveč je v poročila vpletal tudi svoja stališča. To je zlasti značilno za članke, ki govorijo o potrebnosti krepitve jugoslovanske in vseh slovanske solidarnosti kot prvega pogoja za osvoboditev jugoslovanskih narodov izpod turške oblasti."*¹²

Nemiri v Bosni in Hercegovini so krepko povečali zanimanje slovenskih časnikarjev za dogajanje na balkanskem polotoku. *"Stiki z Moskvo, Prago in Zagrebom so bili že po l. 1848 močni, nemiri v Bosni pred 1878. pa so področje zanimanja slovenskega urednika raztegnili globoko na Balkan,"* lahko preberemo v publikaciji, ki je izšla ob razstavi slovenskega novinarstva leta 1937. *"Skoro dve tretjini prostora v večjih slovenskih listih sta bili odmerjeni pogledom po sloven-*

*skem svetu in tesni stiki s češkimi brati so že zgodaj podkrepili zrelost slovenskih novinarjev za pravilno razumevanje velikih nalog, ki so jih sprožila kulturna in politična trenja za posest naše zemlje, važnega, širokega izhodišča nemškega zaledja na Balkan."*¹³

Dogodke na Balkanu so pozorno spremljali tudi na cesarskem Dunaju. Monarhija se je na začetku sedemdesetih let, po izgubi Italije in Nemčije in s prihodom Andrassyja na mesto zunanjega ministra, dokončno odločila za imperialistično politiko na Balkanu. Nekdanji ogrski ministerski predsednik in tedanji avstroogrski minister za zunanje zadeve Gyull (Julij) Andrassy (1823-1890) je zagovarjal postopno širitev na Balkan in ne v smeri proti Nemčiji. Monarhija je samo čakala na ugodno priložnost za uveljavitev svojega vpliva na Balkanu. Ponudila se je na začetku leta 1875, ko so bili črnogorsko-turški odnosi zaradi pokola pri Podgorici najbolj napeti. Na Dunaju je bila januarja 1875 tajna seja kronskega sveta, na kateri so sklenili, naj v primeru vojne med Turčijo in Črno goro ter vstaje v Hercegovini in Bosni Avstro-Ogrska intervenira in okupira obe turški pokrajini, zato da bi samo majhen del pripadel Srbiji in Črni gori. Sledili so ukrepi vojaškega značaja, ki naj bi zagotovili, da bo monarhija vsak zaplet pričakala pripravljena in ga izrabila za svojo osvajalno politiko. S spretnimi diplomatskimi potezami je monarhija sondirala teren za okupacijo obeh turških pokrajin. Dunajski militaristični krogi so se celo zavzemali za hitro vojaško intervencijo v Bosni in Hercegovini.

Andrassy je bil zagrizen nasprotnik slehernega narodnoosvobodilnega gibanja zaslužjenih narodov na Balkanu. Ohranitev evropskega dela Turčije je imel za manjše zlo kot vstajo brezpravne raje, saj se je bal, da bodo uporniki Bosno in Hercegovino priključili Srbiji in Črni gori. S tem bi nastala večja jugoslovanska država, ki bi mejila na monarhijo. Zato je uradno razglasil nevtralnost Avstro-Ogrske do vseh dogajanj na Balkanu. Slovenski časopisi so kritizirali Andrassyjevo politiko taktiziranja in skorajda prijateljsko stališče do Turčije ter sovražen odnos do upornikov. Nemce in Madžare v monarhiji so imeli za protagoniste turkofilske politike in sovražnega stališča do vstaje. Turčija je veljala za starega dednega sovražnika slovanstva, zato je bilo slovensko javno mnenje ves čas naklonjeno vstajnikom.

¹² Petko Luković, *Stališče Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegovskega vprašanja v letih 1875-1878*, Ljubljana 1977, str. 44.

¹³ *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani*, Ljubljana 1937, str. 228.

Ruski sv. Jurij.

Ruski sv. Jurij, Brencelj, 1877/4 in 5

Že kmalu se je izkazalo, da bolni mož ob Bosporju ni bil tako slab, kot se je zdelo. Ob začetku vstaje v Hercegovini je imel valija (administrativni upravnik pokrajine) Derviš paša na razpolago samo 4000 nizamov (vojakov redne vojske), zato je zaprosil Carigrad za okrepitve. Porta (vlada turških sultanov v Carigradu) se je obrnila na Avstro-Ogrsko s prošnjo, naj ji dovoli prevoz čet po Jadranskem morju ter njihovo izkrcanje v pristanišču Kleku. Po kratkem in navideznem oklevanju je monarhija privolila.

Ne glede na očitno naklonjenost Turčiji pa je monarhija sprva dopuščala podpiranje vstaje pri jugoslovanskih narodih, dovoljevala odbore za pomoč upornikom in družinam, ki so se zatele na njeno ozemlje, prehod prostovoljcev čez mejo v Bosno in Hercegovino, pošiljanje orožja in vojaške opreme, zadrževanje uporniških enot na ozemlju monarhije in njihovo formiranje, nakup orožja za vstajnike na Dunaju, v Trstu idr. ter njegov transport na bojišče. Kljub občasnim razorožitvam vstajniških enot, zaplembam orožja in vojaške opreme so avstrijske oblasti molče tolerirale omenjene oblike pomoči. Odbori, ustanovljeni na ozemlju monarhije, so pomenili dragoceno pomoč vstaji, ugotavlja Petko Lukovič. Sprememba je nastopila februarja 1876. Monarhija se je namreč začela truditi, da bi vstaji čim bolj škodovala, kajti Srbija in Črna gora sta se začeli resno pripravljati na vojno s Turčijo.

Na Kranjskem se je v tem času vse bolj zaostroval politični boj med vodstvom slovenskega narodnega gibanja in vodstvom domače nemške liberalne stranke. Slednja je imela za svoj temelj uradno politiko habsburške monarhije do dogajanj na Balkanu. Slovenski voditelji so nasprotovali turkofilski zunanjepolitični orientaciji Avstro-Ogrske, Nemci in nemškutarji pa so zahtevali, naj Andrassy še bolj odločno in dosledno nadaljuje s svojo politiko. Nemci so imeli oblast v svojih rokah, zato so izvajali na Slovence vse večji pritisk, zlasti na liberalno smer slovenskega narodnega gibanja in njene časopise. Zaplembe Slovenskega naroda so bile vse bolj pogoste, tako da uredništvo ni več vedelo, kaj sme in česa ne sme objavljati. "Organi vladajočega nemškega liberalnega režima so odnos Slovencev do vstaje budno spremljali," piše Petko Lukovič. "Poskrbeli so za potrebne ukrepe, kako bi se čim bolj zmanjšalo in preprečilo propagando za vstajo, zlasti v slovenskih časnikih. Uradne oblasti so se poslužile zlasti cenzure kot preventivnega sredstva naraščajočih simpatij. Gotovo bi tudi večje število prostovoljcev odšlo vstajnikom na pomoč. Izvajali so tudi pritisk na oblast, naj ne dovoli zbiranja pomoči za prebegle vstajniške družine. Nasprotovali so oživiljanju radikalnih zahtev po 'Zedinjeni Sloveniji' ter ponovnemu aktiviranju že rahlo uspavanih političnih delavcev, ki so se nekdaj prizadevali za uresničitev jugoslovanskega programa itd. Zlasti Slovenski narod so prizadeli poostreni ukrepi cenzure. Na začetku vstaje so ga večkrat konfiscirali zaradi objavljenih poročil in člankov, v katerih se kažejo odkrite simpatije Slovencev do upornikov ali pa je pozival slovensko javnost, naj jim nudi materialno pomoč. Omeniti velja, da Laibacher Zeitung in Laibacher Tagblatt nista bila naklonjena vstaji. Podcenjevala sta jo in ostro napadala slovenske časopise zaradi njihove naklonjenosti uporni raji. Oblastveni organi in domači Nemci so se obilno posluževali obeh listov, da bi po eni strani kar največ škodovali vstaji in na drugi strani nadaljnji krepitvi slovenske narodne zavesti in slovenskemu narodnemu gibanju. Zlasti Slovenski Narod in Slovenec sta že na začetku vstaje ostro kritizirala sovražno nemško in madžarsko stališče kot tudi stališče uradne oblasti do vstaje, z glavno ostjo zoper Laibacher Tagblatt, ki je bil do slovenskih časopisov najbolj nepomirljivo in sovražno naraunan."¹⁴

Kljub strogim ukrepom avstroogrskih oblasti se je nekaj slovenskih prostovoljcev borilo na strani vstajnikov. Dvajset dni po strelu "nevesinjske puške" se je vstajnikom v Hercegovini pridružil Miroslav Hubmajer (1851-1910), tipograf iz Ljubljane, ki je za izredno hrabrost in pogum prejel priznanje od vojvode Miće Ljubibratića. Zaslovel je s podvigom pri obleganju turške karavle Drijen. V Cetinju mu je črnogorski vojvoda Mašo Vrbić podaril revolver. Na jamniški skupščini pa je bil izvoljen za glavnega poveljnika v severni Bosni, vendar so mu mesto odvzeli. Hubmajer je februarja 1876 zapustil vstajo. Vstajnikom se je pridružil tudi A. Sušnik, korektor in prevajalec pri Slovenskem narodu.

Nič manj pomembna ni bila tudi slovenska denarna pomoč družinam vstajnikov, ki so pobegnili na ozemlje monarhije, in pomoč v obleki, obutvi, orožju, strelivu, sanitetnem materialu, namenjena samim ustajnikom. Novice in Slovenski narod sta prevzela pobudo zagrebškega Narodnega lista o ustanavljanju odborov za pomoč vstaji. Uredništvo Slovenskega naroda se je konstituiralo kot podpiralni odbor. Člani so bili dr. Josip Vošnjak, Josip Jurčič in dr. Valentin Zarnik (1837-1888). *"Tudi mi Slovenci smo z največjo napaetostjo sledili dogodkom na Balkanu; čutili smo, da slovanske zmage okrepé tudi naš položaj,"* je poudaril Vošnjak. *"Zato smo se zavzeli in smo slovenski poslanci tudi v državnem zboru zagovarjali nemudno prodiranje naše armade v Bosno in Hercegovino, in jaz sem v nekem govoru napadel vnanjega ministra grofa Andrassyja."*

*Slovenci pa svojega sočutja do južnoslovanskih bratov nismo pokazali samo z besedami, temveč tudi dejanski, v kolikor so pač dopuščale naše skromne moči. Nabirali smo denar za stradajočo rajo, ki je pred turškimi silovitostmi pobegnila preko Save na avstrijska tla, pošiljali smo obleko, plašče za bojujoče se vstaše, ki se jim je pridružilo tudi nekaj slovenskih prostovoljcev, in celo smodnik smo utihotapili v Zagreb."*¹⁴ Ko so oblasti prepovedale zbiranje prostovoljnih prispevkov, so slovenski časopisi pozivali bralce, naj pošiljajo denar časopisom v Dalmaciji ali na uredništvo Obzora v Zagrebu. Ker niso smeli objavljati lastnih pozivov prostovoljcem, naj gredo z orožjem v boj proti Turkom, so slovenski časniki ponatisnili pozive tujih časopisov.

Od začetka vstaje skorajda ni bilo dneva, ko ne bi prišlo do večjega ali manjšega oboroženega spopada. Slovenski časopisi so pozorno spremljali njihov potek, na vidnih mestih prinašali novice o vstajniških zmagah, poveljevali njihov pomen, pretiravali glede števila mrtvih na turški strani in podvige upornikov primerjali z junaštvom Špartancev pri Termopilah, medtem ko so bila poročila o porazih vstajnikov skopa. *"Da bi kar najbolj približali vstajo in tako tudi utrdili slovensko narodno zavest, slovenski časopisi niso le pretiravali s poročili o vstajniških uspehih, temveč so prinašali celo novice o bojih in zmagah, ki jih sploh ni bilo,"* poudarja Petko Luković.¹⁶

Vojna na Balkanu je razvnela domišljijo marsikaterega Evropejca, saj se je sodeč po odzivih v časnikih zdela kot slikovita pustolovščina. V resnici v slovansko-turških spopadih ni bilo zaslediti nikakršnih sledov viteštva. *"Takrat je bila vojska še prav turška, nikomur se ni prizanašalo, zato so na obeh krajih tudi vjeti morali pod meč in kristjani so rezali ubitim ali ranjenim Turkom ravno tako glave, kakor Turki kristjanom. Veljalo je namreč načelo: glavo za glavo,"* je zapisal Jakob Alešovec, ki je imel za krvoločne bojvnike še zlasti Črnogorce: *"Črnogorci namreč nimajo navade dolgo streljati se, namreč kedar jim pride sovražnik dosti blizu, planejo s krikom in brlizganjem nad-nj in grozoviti handžar začne svoje krvavo delo. Kedar se to zgodi, takrat Turci ne drže več mesta, ampak se spusti v beg, da bi odnesel pete. Črnogorec pa je še naglejših nog, dohiti ga in poseka na tla. Te bitve so bile vselej tako krvave, da je padlo Turka več nego je bilo Črnogorcev useh skup."*¹⁷ Črnogorci so v vojaških spopadih ubitim in ranjenim nasprotnikom odrezali glave in jih prinašali domov kot znamenja junaštva in zmage. Tudi črnogorske narodne pesmi, ki slavijo junake, pripovedujejo, da ti svojim nasprotnikom v boju snamejo glavo. Običaj je začel izginjati šele konec 19. stoletja. *"Toda, če glav ni bilo več videti, še ne pomeni, da je običaj povsem izumrl,"* piše Božidar Jezernik. *"Kajti če tega ne bi počel nihče več, tudi prepovedati ne bi bilo treba. Tako pa so nekateri obiskovalci Cetinja leta 1875 zvedeli, da je neki Črnogorec prestajal krajšo zaporno kazen, ker je obglavil mrtvega muslimana v Podgorici/.../ Prepoved je moral ponoviti nato še zadnji črnogorski vladar, ki*

¹⁴ Petko Luković, *Stališče Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegoveškega uprašanja v letih 1875-1878*, Ljubljana 1977, str. 45-46.

¹⁵ Josip Vošnjak, *Južnoslovanski spomini*, Spomini, Ljubljana 1982, str. 508.

¹⁶ Petko Luković, *Stališče Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegoveškega uprašanja v letih 1875-1878*, Ljubljana 1977, str. 111.

¹⁷ Jakob Alešovec, *Vojska na Turškem od leta 1875 do konca leta 1878*, Ljubljana 1879 (drugi natis), str. 29 in 48.

*je nehal kupovati glave pobitih Turkov za razstavljanje na stolpu nad Cetinjem in dal na stolpu zgraditi lesen zvonik /.../ Knjaz Nikola je leta 1876 ukazal svojim vojakom, da ne smejo rezati nosov in ušes, temveč naj prinesejo fese oziroma kape, puške in sablje, pa se bo po tem vedelo, kdo se je hrabro boril in kdo je zaslužil nagrado; še zlasti pa naj skušajo ujeti čimveč gospode in jo njemu živo predati.*¹⁸ Tudi v bojih v letih 1876/1877 so padale "turške" glave. Vendar zaradi protiturškega razpoloženja krščanska Evropa ni bila pripravljena verjeti poročilom očitvidcev. Bolj uspešno je bil odpravljen običaj rezanja nosov živim sovražnikom. Grozljiv bojni običaj so Črnogorci prevzeli od Turkov. Rezanje glav, nosov in ušes so turški vojaki uporabljali kot represalije zoper nepokorne prebivalce v času oboroženih vstaj še v drugi polovici 19. stoletja.

Kneževini Srbija in Črna gora sta se junija 1876 po dolgem oklevanju odločili za vojno proti Turčiji, vendar sta se soočili z dobro oboroženo in izurjeno turško vojsko. Srbska vojska je doživljala poraz za porazom. Novembra 1876 je bilo sklenjeno dvomesečno premirje med Srbijo in Turčijo. Črna gora je bila bolj uspešna. Ob koncu leta 1877 je sledila rusko-turška vojna. Če so bili do 18. stoletja na Balkanu avstrijski sovražniki Turki, se je situacija temeljito spremenila. Tekmec monarhije je postala Rusija, ki je po zaslugi panslovanske ideje in skupne pravoslavne vere imela velik vpliv na balkanske Slovane. V budimpeštanski konvenciji, ki sta jo 15. januarja 1877 podpisali Avstro-Ogrska in Rusija, je slednja odstopila Avstro-Ogrski Bosno in Hercegovino, hkrati pa se je obvezala, da njene čete pri svojih vojaških operacijah ne bodo stopile na ozemlje Srbije in Črne gore, dunajska vlada pa je obljubila, da bo v skorajšnji rusko-turški vojni nevtralna. Rusija si je za ceno Bosne in Hercegovine, ki jo je odstopila habsburški monarhiji, januarja 1877 zagotovila avstroogrsko nevtralnost. Ruski prodor se je ustavil pri Plevni. Tu je Osman Nuri paša štiri mesece in pol ključoval napadom precej številnih ruskih in romunskih čet. Decembra 1877 je Plevna kapitulirala, januarja 1878 je bila ruska vojska pred vrati Carigrada. Srbija je tri dni po padcu Plevne ponovno stopila v vojno. Zaradi odločnega nasprotovanja Avstro-Ogrske in Anglije, navzočnosti angleških vojnih ladij v vodah Galipolija, Marmornega morja in Bosporja ter zaradi iz-

črpanosti ruske vojske je ruski car opustil zavzetje turške prestolnice. Januarja 1878 je v Odriju prišlo do premirja, 3. marca 1878 pa je bil sklenjen sanstefanski mir med Rusijo in Turčijo, ki je določal, da dobi Bosna in Hercegovina avtonomijo pod pokroviteljstvom Avstro-Ogrske in Rusije. Obe pokrajini sta še nadalje ostali pod turško suverenostjo, v obeh naj bi po predvidenem načrtu izvedli le reformo. Rusija je bila s sporazumom zadovoljna, kajti ustanovitev Velike Bolgarije ji je zagotavljala prevlado na Balkanskem polotoku. Angliji ruski vpliv na Balkanu ni bil pogodu, Avstro-Ogrski pa ne podelitev avtonomije Bosne in Hercegovine.

Slovenski časniki so bili veliki zagovorniki politike prijateljstva med Rusijo in Avstro-Ogrsko, čeprav sta bili državi največji tekmici, kar zadeva strateške interese na Balkanu. Priporočali so, naj si obe velesili razdelita Balkanski polotok na interesne sfere, Rusija naj si vzame vzhodni del, Avstro-Ogrski pa naj pripade zahodni del. Slovenska javnost je odkrito izražala svoje simpatije do Rusov. Rusofilstvo je takrat doseglo svoj višek. Začetek rusko-turške vojne je služil tudi utrjevanju slovenske narodne zavesti prav v času najhujših volilnih bojev, ko je vladajoči nemški liberalni režim razpustil kranjski deželni zbor.

"Glasimo se, Slovanje!" je bil npr. naslovljen članek, ki ga je leta 1877 na prvi strani objavil Slovenski narod: *"Naše narodno razvijanje, naša prihodnost, naše narodno bitje je denes v večje nevarnosti, nego si mislimo."*

V jugu se je začel sveti slovanski boj za osvobojenje naših bratov. Naša monarhija pak se nij še odločila, kam bi stopila, na katero stran bi se obrnila.

Magjarska in nemško-ustavoverska stranka silno delata, da bi se naša monarhija postavila proti našemu bratu Rusu na sovražna tla. V ogerskem zboru se delajo tursko-ljubne demonstracije, v magjarskih novinah se žuga, v ustavoverskih krogih isto tako. Vse v teh privilegiranih krogih na to gre, nahujskati našo državo v gotovo pogubo, v boj za krvnika Turka in zoper slovanskega carja.

V očigled tega moramo mi avstrijski Slovanje, kolikor nam postave dovoljujejo, povsod, v zborih, v novinah, v shodih in še na kak način povedati, kako mislimo, svariti pred nevarnostjo, kamor hoče Magjar in ustavoverec našo državo pahniti.

Dolžnost do nas samih sebe je, da glasno zavpijemo: Vara in moti se Magjar in Nemec, če misli, da smo tako neumni, da bomo Slovanje bra-

¹⁸ Božidar Jezernik, *Glave v torbi, Dežela, kjer je vse narobe / Prispevki k etnologiji Balkana, Ljubljana 1998, str. 155.*

tu Rusu nesrečo nosili in tako svoj lastni grob kopali.

Grob naš pa bi bil, kot narod slovanski, če bi mi hoteli za magjarski in dunajsko-prusijanski šovinizem kake koli žrtve prinašati.

Zato se Slovenci popolnem skladamo s tem, kar češka 'Politik' piše, ko pravi:

'Mi Slovanje v avstrijskih deželah se moramo odločno zavarovati proti nesramnosti strank, ki v imenu celotnega prebivalstva govoriti hočejo. Protislovanska izjavljanja, ki se gode vedno od ustavoverske in magjarske strani, ne žalijo le našega čuta, nego se obračajo naravnost zoper naše narodne interese. Naš narodni interes je interes Slovanstva, in ta moramo povzdigovati visoko, kjer koli se škoduje. Naj Magjari in ustavoverci demonstrirajo, kakor hočejo, oni tega ne morejo delati v imenu Avstrije, ker večina prebivalcev, Slovanje in Romunje želi osvobojenja turških kristjanov in spremljajo turške zastave s svojimi najtoplejšimi simpatijami. Ruska vojna sila ide v boj, da sorodnim bratom iz velike slovanske družine, ugnetenim pod nečloveški suženjski jarem, pomaga do človeških naravnih pravic. To je zasluga za vse Slovanstvo, in tistim, ki so delo podjali, gre zahvala vsacega slovanskega srca. Mi moramo ruskemu narodu svojo zahvalo kot Slovani izreči in mi se imamo carju Aleksandru zahvaliti, ki je k teškemu delu svoje dovoljenje dal. - Te naše čute objaviti je naša dolžnost.'

Jednako govore vsi češki, vsi slovenski, vsi hrvaški, vsi srbski, vsi rusinski časniki.

*Jednako naj, kolikor nam zakoni dopuščajo, glasno in svitlemu tronu Habsburgov razumljivo odmeva od vseh mest, vseh vasi, vseh zborišč, kjer je kakov pošten Slovan!*¹⁹

Odmevi na balkanske dogodke se niso pojavljali samo v konzervativnih in proavstrijsko usmerjenih Novicah, mladoslovenskem Slovenskem narodu, katoliškem Slovencu, v glasilu deželne vlade za Kranjsko Laibacher Zeitungu (popularna "Lajbacherca", najbolj bran dnevnik ljubljanskega meščanstva) ali glasilu domačih nemških in nemčurskih liberalcev Laibacher Tagblatt, ki se je zavzemal za ohranitev evropskega dela Turčije in nasprotoval avstroogrski okupaciji Bosne in Hercegovine, zaradi česar so ga slovenski časopisi, zlasti seveda Slovenski narod, ostro kritizirali. Zanimive odmeve na vstajo v Bosni in Hercegovini zasledimo tudi v drobnem satiričnem lističu Brencelj (1868-1875, 1877-1886), ki ga Petko Luković ni pritegnil v svoj obsežen pregled

stališč slovenskih časnikov do vstaje v Hercegovini in Bosni in bosansko-hercegovskega vprašanja v letih 1875-1878. Najbrž ga je spregledal iz preprostega razloga, ker ni pričakoval, da bi satiričen list lahko vseboval pomembna nova dejstva, poleg tega se mu je moral zdeti neresen, opisi in interpretacije dogodkov v njem pa naj ne bi bili dovolj zanesljivi. Vendar je tudi Brencelj objavljaval številne komentarje o dogodkih na Balkanu. Poleg množice ubesedenih komentarjev, npr. raznih šaljivih poročil o bojih, telegrafskih novic z bojišč, pesmic, opisov turških grozodejstev idr., v njem naletimo tudi na likovne komentarje - karikature oziroma "komične ilustracije", kot jih je imenoval urednik Brencelja Jakob Alešovec.²⁰

Prvo karikaturu na temo balkanskih dogodkov v Brencelju sicer lahko najdemo že leta 1872. Ko je bil avgusta 1872 v Beogradu ob prisotnosti uradnih predstavnikov tujih držav slovesno proglašen za polnoletnega knez Miloš Obrenović, je Andrassy prepovedal udeležbo avstrijskih mest na beograjski slavnosti. Slovesnosti se je kljub te-

²⁰ Pisatelj, dramatik, publicist in časnikar Jakob Alešovec je bil rojen kot sin gostača-rokodelca na Skaručini 24. julija 1842. Osnovno šolo je obiskoval pri frančiškanih v Kamniku, gimnazijo pa v Ljubljani (1856-63). Izstopil je pred dokončanim šestim gimnazijskim razredom. Dva meseca je bil na ljubljanskem učiteljskem. Leta 1864 je postal domači učitelj pri Miroslavu Vilharju na Kalcu, leta 1866 je urejal knjižnico grofa Lantierja v Vipavi. Od leta 1867 je bival v Ljubljani. Objavljati je začel najprej v nemščini. V šolskem letu 1860/1861 je skupaj s sošolcem ustanovil dijaški list Die Schwalbe. Leta 1863 je v Blätter aus Krain objavil svoj prvi spis. Sledile so objave v Laibacher Zeitungu. Sodeloval je tudi z drugimi nemškimi listi. Napisal je tri igre, ki so jih igrali v takratnem nemškem gledališču v Ljubljani. Louro Phitar, Josip Marešič, Blaž Potočnik in zlasti Miroslav Vilhar so ga spodbujali, naj piše tudi v slovenščini. Leta 1866 je v celovškem Slovencu objavil prvi slovenski prispevek. Naslednje leto je v Ljubljani izdal svojo prvo slovensko knjižico. Sodeloval je z Novicami in Slovenscem. Leta 1869 je na Bleiweisovo prošnjo prevzel odgovorno uredništvo Triglava, ki ga je naslednje leto zaradi nengodnega finančnega stanja opustil. Posvetil se je humoristično-satiričnemu listu Brencelj v lažnjivi obleki. "Alešovec je bil rojen humorist in satirik, ki je zlasti prijemal nemškutarje, t.j. Dežmana in njegove politične somišljenike ter nemški liberalizem, a tudi Slovencem ni prizanašal," piše Dragotin Lončar. "V boju med 'mladimi' in 'starimi' je bil na strani Bleiweisa, ki mu je bil politični učitelj. Za Winklerjeve vlade je nastopal proti 'elastikarjem'. Dasi robat, je imel 'Brencelj' velik političen pomen, ker so bile tudi njegove slike drastične. Zgodovinsko vrednost za preučevanje tedanjih narodno-političnih razmer na Slovenskem imajo 'Brenceljevi' oddelki: Krišpin Krišpovič, Pavliha in Z Olimpa." V samozaložbi je izdal vrsto knjig, na primer satirična zbornika pesmi, zbadljivk, smešnic in zgodb Brencelj v koledarjevi obleki iz leta 1870 in Ričet iz Žabjeka, knhan v dveh

¹⁹ Slovenski narod, 1877/99.

mu udeležil Josip Jurčič. V 17. številki Brenclja je bila ob tej priložnosti objavljena karikatura "Avstrijsko-ogerski liberalizem in slovesnost v Belemgradu". Avstrijski in ogrski vojak prežita na potnike, ki bi se odločili podati v Beograd. Mestna tabla je pravzaprav past: nekakšne vislice z mnogimi zankami. Karikaturu spremlja komentar, ki prihaja iz ust urednika Brenclja-Alešovca: "Pred takim liberalizmom je treba teči. Mene ne boste ujeli."

Alešovčev satirični list so pestile mnoge težave: nevšečnosti s cenzuro, premajhno število naročnikov in neredni plačniki. Urednik je zamude pri izdajanju Brenclja premagoval tudi tako, da je več števil izdajal obenem, njihov skupni obseg pa je bil seveda podoben obsegu posamezne številke. Leta 1875 je Alešovec omagal, vendar se je čez dve leti znova polotil izdajanja Brenclja. Leta 1877 v Brenclju naletimo na več karikatur, posvečenih dogodkom na Balkanu. Osem karikatur, ki so bile pod naslovom "Po volitvah na Turško-Kranjskem" (oziroma na nemškem Kranjskem ali v kranjski Nemčuriji) objavljene v 1. in 2. številki za leto 1877, se je položaja na Balkanu dotaknilo samo posredno. Alešovec in risar karikatur, ki je iz slovanske rodoljubne zavesti izbral češko zvaneči psevdonim Pražan-

ski, sta balkanske razmere projicirala na Kranjsko in Turke izenačila z Nemci. Pražanski je meščanom kranjskih mest na glave posadil turške turbane. Na eni sličici npr. vidimo Brenclja-Alešovca, ki sprašuje novomeškega Turka: "Je-li to krasno poslopje novo vseučilišče?", turški Novomeščan pa mu odgovarja: "Kaj še! To je norišnica, ktero je sezidal gosp. Hočevnar za nas in naše otroke, ker smo ga volili."

Za naslednjo številko je Pražanski narisal karikaturu "Mohamed in sultan". Mohamed vleče sultana za uho in si puli brado (puljenje brade je znana biblijska metafora za obup): "Mi boš zmagoval ali ne? Si se tako učil od mene?" - Sultan: "Ne tako hudo, slavni prerok! Saj vidiš, kako velik je oni le Rus! Tvoji verni junaki pa vendar zmagujejo tako, da jih je zmiraj manj!" - Ruski vojak: "Jaz bi tem pritlikovcem že uro navil, če bi bili moji generali za kaj." V ozadju prizora vidimo namrščen turški polmesec in "solnce", ki pri naša "Slavjansko svobodo".

Tudi karikaturu v 4. in 5. številki obvladujejo zgovorne in preproste rešitve. Na njej je upodobljen "Ruski sv. Jurij". Personifikacije "Bulgarije, Bosne in Hercegovine" vzdihujejo: "Bog daj, da bi ta junak premagal zmaja, ki nas že toliko stoletij stiska!" Vzrok, da Rusijo personificira krščanski bojevnik sv. Jurij, je manifest, ki ga je Aleksander II. izdal na Jurjevo, 24. aprila 1877. Kot je zapisal dr. Ivan Lah, je ruski car v manifestu "sporočil vsemu svetu, da je potrpljenje Rusije izčrpano ter da je napočil trenutek, ko mora Rusija z orožjem v roki nastopiti v obrambo svojih bratov po krvi, veri in jeziku na Balkanu. Nastop Rusije so pozdravili slovanski narodi z nepopisnim navdušenjem, saj je nastopila dolgo pričakovana ura njihove vere v slovansko poslanje Rusije. 'Slovenski Narod' je izražal čustva vseh Slovencev, ko je pisal v samozavestnih besedah:

"Ves slovanski svet je z navdušenjem, z velikimi nadami, z veliko vero in vročimi željami najboljšega pozdravil rusko osvoboditeljsko vojsko, ki je šla na sv. Jurija dan čez Prut, da raztepe temo, katera je morila jugoslovanski svet in da vrže ob tla barbarskega tirana iz Azije, ki je uničil slovanske države na jugu... Ni ga poštenega Slovana, kateremu je mar prihodnost in svoboda našega plemena, da bi svoje molitve ne združil z molitvijo silnega slovansko-ruskega carja za srečen uspeh ruskega orožja. Vsak Slovenec in vsak Slovan ve in čuti, da je sorodna kri, ki bo tekla v Bolgariji, naša in da je uspeh ruskega orožja uspeh občega Slovanstva, torej tudi naš."²¹

mesecih in zabeljen s pasjo mastjo iz leta 1873 (tudi v nemščini: Ritter Riesters Hund), povesti Petelinov Janez iz 1880 in Jama nad Dobrušo ali dobri in hudobni grajšak: pravljica iz starodavnih časov iz 1883 ter istega leta moralno poučno pripoved Ne v Ameriko!: Povest Slovincem v poduk. Po zaslugi treh zgodb Iz sodnijskega življenja, objavljenih leta 1874, velja za začetnika domačih kriminalk. Ljubljanske slike: Podoba ljubljanskega sveta pod drobnogledom, ki so najprej izšle v Triglavu pod naslovom Laibacher Typen, leta 1879 pa jih je razširil in objavil v slovenščini, vsebujejo satirične opise nekaterih ljubljanskih tipov, stanov oziroma poklicev. Za Alešovčovo najboljšo delo veljajo satirični spomini Kako sem se jaz likal: Povest slovenskega trpina v poduk in zabavo, ki so izhajali 1879 v Slovencu. Leta 1886, ob zaključku Alešovčevega glavnega ustvarjalnega obdobja, so izšli v samostojni knjigi. V njih je osvetlil kulturnozgodovinske razmere iz časa njegovega šolanja, zlasti velik vpliv nemščine. "Bil je ljudski pisatelj v dobrem pomenu besede; brez umetniškega stremljenja je pisal preprosto, za svojo dobo pravilno ter z veliko hudomušnostjo in šegavostjo."

Alešovca so že od djaških let pestile težave z očmi. Počasi je izgubljal vid. Leta 1885 so mu oči popolnoma opešale, zato ni mogel več opravljati svojega časnikarskega in pisateljskega dela, kar je tudi glavni razlog, da je na začetku leta 1886 Brenclj prenehal izhajati. Jakob Alešovec je umrl 17. oktobra 1901 v ljubljanski hiralnici. (Po: Dragotin Lončar, Alešovec Jakob, Slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, Ljubljana 1925-1932, str. 6-7; Andrijan Lah, Prva divjezahodna povest, Književni listi, Delo, 1999/161.)

Karikatura je delo istega avtorja, ki se je tokrat podpisal kot "Franjo". Na nekaterih karikaturah naletimo tudi na začetnice "FZ". Za vsemi tremi podpisi se je skrival študent bogoslovja Franc (Frančišek) Zorec, ki so ga zaradi sodelovanja z Brencljem kasneje imenovali tudi "župnik šaljivec".²²

Franc Zorec je bil rojen 15. novembra 1854 v Šentlovrencu pri Trebnjem. Po gimnaziji v Novem mestu (1868-1875) je v Ljubljani študiral bogoslovje. Leta 1879 je bil posvečen v mašnika. Služboval je kot kaplan v Stopičah pri Novem mestu, Zagorju ob Savi in Trebelnem. Od leta 1879 je bil administrator v Žilcah pri Cerknici, od leta 1900 administrator oziroma župnik v Novi Oselici pri Sovodnjem. "Vedno šaljiv, časih dovolj piker, je bil priljubljen župnik, ki je živel z ljudstvom med ljudstvom."²³ Umrli je 1. februarja 1930 v Gorenjih Sušicah pri Dolenjskih Toplicah.²⁴ Franc Zorec je bil "daleč naokrog znan kot izredno izobražen in duhovit mož," je takrat zapisal Ilustrirani Slovenec. "Današnji rod gotovo ne ve več tega, da je bil umrl Zorec tudi izboren risar in karikaturist ter je bil dolga leta eden glavnih sotrudnikov nekdanjega Alešovčevega 'Brenclja', v katerega je narisal večino karikatur."²⁵

"Zorec sodi med prve slovenske karikaturiste," ugotavlja Jože Munda. "Humor in risarski talent je kazal že v gimn. (risal karikature, kmetom na hiše slikal svetnike), a se ni odločil za študij na dunajski akademiji. V bogoslovju ga je našel J. Alešovec in pritegnil k svojemu humor. listu Brenclj. Zanj je Z. risal karikature po naročilu in svojih zamislih. Gotovo so njegove tiste, ki so signirane s FZ, pogosto 1879. Gre za celostranske ali polstranske risbe na temo tedanje politike na Slov. Upodobljena je vrsta javnih delavcev, Slov., Nemcev in nemčurjev, največkrat Alešovec. Portreti so izdelani skrbno, v situacijah je veliko humorja. Po 1880, ko je bil kaplan, je bojda sodeloval pri Brenclju le še literarno. Alešovca je gmiot-

no podpiral tudi po 1885, ko lista ni več izdajal in se otepal z revščino."²⁶

Podlistkov s svežimi balkanskimi novicami (npr. stalna rubrika "Vojska" v Slovenskem narodu) niso objavljali samo resni časniki. Po njihovi poti se je podal tudi urednik edinega slovenskega satiričnega lista v tem času, ki je na Balkan "poslal" posebnega dopisnika - "Pavliho, 'Brencljnovoga' poročevalca iz bojišča", kot je bil naslov stalnemu Brencljevemu podlistku. "Ker ima že vsak list na bojišči svojega poslanca, da mu poroča, kako se tam doli godi (celó uradna 'Lai-bacherca'), je tudi 'Brenclj' sklenil kaj špendati in je poslal mene na jug, ker iz skušnje vé, da se jaz nikdar ne lažem, ali če se že lažem, prekosim v tem vsakega. Takó sem se tedaj odpravil na bojišče s pipo in marelo, ker vem da tam doli tobaka ne manjka in da tudi dež gre," je zatrjeval Pavliha.²⁷ Pavliha je bil seveda prav posebne vrste vojni dopisnik. Nepogrešljiva marela ga je branila pred krogli. Če je bilo potrebno, je na nadvse krvoločne načine pobijal Turke. Nasploh mu je uspela vrsta neprekosljivih vojnih podvigov, ki so bili še najbolj podobni neverjetnim dogodivščinam barona Münchausna: ob zaključku balkanske dogodivščine naj bi npr. sam ujel Hadži Loja, družil naj bi se s Filipovićem in generalom Cahom ipd. Črno-belo gledanje, pri katerem so bili uporniki junaki, njihovi postopki, četudi je šlo za nezaslišana grozodejstva, pa junaška dejanja, je v še mnogo večji veri kot druge časnike obvladovalo slovenski satirični list.

Ko je hrvatska Narodna stranka okrepila kampanjo za priključitev Bosne in Hercegovine k Hrvatski in v Zagrebu ter nekaterih drugih mestih organizirala veliko ljudsko zborovanje, so 1. avgusta 1877 tudi slovenski deželni poslanci dr. Janez Bleiweis, dr. Valentin Zarnik in dr. Josip Vošnjak na c. kr. okrajno glavarstvo v Ljubljani naslovili prošnjo za sklic tabora. Hoteli so pripraviti tabor oziroma ljudski shod, kajti takšne tabore so organizirali na Ogrskem in na njih agitirali, da je ohranitev turške države v interesu Avstro-Ogrske, ki bi se zato morala vključiti v vojno. Tabor naj bi potekal 12. avgusta 1877. "Ker bi lahko inostranski svet sodil, da je mnenje petih milijonov Magjarov res mnenje celega 37 milijonov broječega prebivalstva avstro-ogerske monarhije, treba je, da se tu ravna po pregovoru: 'audiatur et

²¹ Ivan Lah, V borbi za Jugoslavijo, Ljubljana 1928, str. 54.

²² Tine Debeljak, Kulturni delavci loškega okraja v preteklosti in sedanjosti, Škofja Loka in njen okraj, Škofja Loka 1936, str. 72.

Za opozorilo o identiteti Brencljevega karikaturista Frančiška Zorca se zahvaljujem dr. Emilijanu Cevcu.

²³ Koledar družbe sv. Mohorja, Celje, 1931, str. 109.

²⁴ Biografski podatki po: Jože Munda, Zorec Franc, Slovenski biografski leksikon, 15. zvezek, Ljubljana 1991, str. 851-852.

²⁵ Ilustrirani Slovenec, 1930/8.

²⁶ Jože Munda, Zorec Franc, Slovenski biografski leksikon, 15. zvezek, Ljubljana 1991, str. 851-852.

²⁷ Brenclj, 1877/4 in 5.

Plevna je šla!

Brenclj: „Aleopati in homeopati mu ne morejo več pomagati.“

Plevna je šla!, Brenclj, 1877/6, 7 in 8

altera pars," je potrebo po slovenskem taboru utemeljeval Slovenski narod. "Ker smo podpisani trdnega prepričanja, da imamo državljani v tako imenovani Cislajtaniji taiste pravice in taisto svobodo, svoje mnenje v važnem iztočnem vprašanji javno obelodaniti, kakor jo imajo državljani v Translajtaniji in da nema samo 5 milijonov Magjarov v celi monarhiji izključivo privilegijo izjavljati svoje politično mnenje na taborih brez vseh opovir in zaprek, prosimo podpisani na temelju zakona od 15. novembra 1876. leta, št. 135 drž. zak.:

Naj slavno c. kr. okrajno glavarstvo blagovoli dovoliti, da podpisani v nedeljo 12. avgusta 1877. l. ljudski shod ali tabor pod milim nebom po polu dne ob štirih v Udmatskeji občini na Udmatskem pašniku poleg Ljublanice nasproti Češko-veji fabriki za sukno skličejo.

Namen shoda bi bil: da bi se javno razgovarjalo o sedanjej rusko-turški vojski in o interesih naše monarhije v iztoku.²⁸ Resolucija, ki bi jo sprejeli na taboru, bi se glasila: "Na korist civilizacije in občega izobraženja, kakor na korist Avstrije bi bilo; da bi edina teokratična mohamedanska država v Evropi nehala in bi stopile mesto nje v život deloma samostalne krščanske države, deloma pa naj bi se združili tisti deli, ki mejijo na naše cesarstvo s troedino kraljevino (Hrvatsko, Slavonijo in Dalmacijo) v jedno telo pod vladarstvom prejasne Habsburške dinastije."²⁹ Vendar je bil tabor prepovedan, kajti monarhija se je glede rusko-turške vojne držala politike stroge nevtralnosti, nakar so se Bleiweis, Vošnjak in Zarnik 11. avgusta pritožili.³⁰ Uspešnejši so bili Hrvati, ki so 5. avgusta pripravili v Zagrebu tabor, katerega se je udeležilo 3000 ljudi, in na njem sprejeli resolucijo, "ki glasi proti turškemu barbarstvu".

²⁸ Slovenski tabor!, Slovenski narod, 1877/174.

²⁹ Slovenski tabor!, Slovenski narod, 1877/174.

³⁰ "Vašo prošnjo za dovolilo tabor 12. avgusta 1877 sklicati... c. kr. okrajno glavarstvo ne vsliči in gledaje na to, da je avstro-ogerska država z vsemi državami v miru in da se rusko-turški vojski nasproti čisto neutralno drži; gledaje na to, da se bi s to neutraliteto nekakor ne vjemalo to, ko bi se dalo privoljenje sklicati tabor, pri katerem bi se resolucija o razrušenju in o odtrganju posamesnih del države, ki z avstro-ogersko v miru živi, sklepali; gledaje na to, da po tem takem bi ta resolucija dejanja oživetila zahtevala, ki so splošnemu prizadevanju za ohranjanje miru ravno nasproti, in zadnjič gledaje na to, da bi ta potem zbežanje in nemir v občinstvu napravila in nezaupanje v vladne naredbe izbudila in ker bi pa to javni blagor v nevarnost pripraviti znalo - se na podlagi §. 6 postave od 13. novembra 1867 tu tabor prepove" (Slovenski tabor prepovedan, Slovenski narod, 1877/178).

Razočaranje Slovencev zaradi odklonitve tabora je ublažil padec Plevne. "Slaven in radosten dan je denes za vsacega Slovana!", je pisal Slovenski narod. "Plevna je pala! Zrno turške vojske, ki se je obupno hrabro očajno do slednjega branila in neizmerno krvavih žrtev do vitežke rusko-slovenske osvoboditeljne vojske terjala, zdrobljeno je! Osman-paša, najženijalnejši turški vojevodja, je moral, sam težko ranjen, udati se Rusom, orožje položiti! Uničena so vsa upanja sovražnikov slovanskih, ki so se vezala z imenom Plevne! Slaven dan je in zgodovinski za celo Slovanstvo in za ves svet, ta dan, ki nam je to veliko novico donesel. Celih pet mesecev se je Osman v Plevni branil. Tri velikanske in hrabre šturme je odbil. Pred Plevno je teklo več ruske krvi, nego po vsem drugem bojišči skup. Ime Plevna, prej neznano, slovelo bode odslej, dokler bode govorila zgodovina.

Zmagala je tukaj nad divjo azijsko hrabrostjo slovanska vstrajnost, slovanska neupogljivost, slovanska bodočnost! V Aziji Kars, v Evropi Plevna: zdaj se niti Magjari in Angleži več ne bodo upali na Turke še kaj staviti. Slava Rusom!"³¹

V naslednji številki Slovenskega naroda je bil objavljen uvodnik, ki ga je verjetno napisal urednik Jurčič: "Od vseh mest, trgov in vasij po celej slovenskej domovini se razlega radosten klic: Plevna je pala! In v treh besedah se izgovarja veliko dejanje: bita je in dobljena je prva zares velika in odločilna bitka, ki uničuje starega dednega sovražnika Slovanstva, bitka dobljena za osvobojenje slovanskih naših bratov na jugu, za moralčno dvigovanje narodnega duha tudi nas avstrijskih Slovanov. Naše veselje zaradi tega svetovno-zgodovinskega čina sme in mora tem večje biti, ker smo še pred dobrimi par meseci, ko tretji ruski naskok nij bil Osmana v Plevni premekastil, morali slišati in čitati divje veselje Magjarov, smrtno strupeno škodoradost nemškutarjev in vseh neprijateljev našega rodu. Tačas smo se tolažili, da še nij vseh dnij konec, da se najboljše smeje, kdor se zadnji smeje. In glejte, da smo prav imeli! /.../

Po vsem tem je padec Plevne tudi padec otomanske države v Evropi. S to mislijo se je menda uže celo naš minister vnanih zadev grof Andrassy seznanil. Rekel je namreč baš pred padcem Plevne v ogerskem delegacijskem odseku, da nema več poguma za podjetje, ki bi imelo namen za 'status quo' Turčije delati, dalje, da se mora kriva vera ovreči, ka Avstrija-Ogerska nema sr-

³¹ Iz rubrike Vojska, Slovenski narod, 1877/283.

ca za blagost kristijanov v Turčiji. S tem je Andrassy popustil svoj znani 'status quo ante melioré' in mi jadramo v politiko, kakor smo jo gori označili, na pomoč ali vsaj udeležanje pri razboji azijskega barbarstva otomanskega.

Ta razboj turške države utegne biti pa še silno krvav. 'Times' imajo dopis, ki navaja izrek jednega sultanovega prijatelja in svetovalca, ki je rekel: 'Mi bomo rajši Carigrad zažgali in Bospor zopet preplavali pri svitu njegovega požara, nego da bi mesto Rusom prepustili.' Kdo ve, da li se ne zgodi še ta strahota! Gotovo pa je menda, da po padu Plevne Turki nimajo več moči Rusom dolgo braniti pota v Carigrad, če tudi v pol uničeni Carigrad. Rusi so preveč izgubili, da bi na polovici pota ostali. Narod ruski bode terjal, da bode izid te vojne tako temeljit, da bode zadnja rusko-turška vojna, če prav morda ne bode z njo še popolnoma rešeno orijentalno in slovansko vprašanje.³² Jurčič je izrazil prepričanje, da je padec Plevne zapečatil usodo Turčije, saj Rusi ne smejo ostati na pol poti, zavzeti morajo tudi Carigrad.

"Plevna je padla - te tri besede so šle včeraj kot oblisk od ust od ust po mestu: z nepopisljivim veseljem navdajale so vsacega človekoljuba, hudo pa potrle poturčene sovražnike slovanske Rusije," so pisale Novice. "S padom Plevne je konec zagotovljen barbarstvu Turškemu v Evropi, kakor mu je s padom Karsa zadnja ura odbila v Aziji. Milostljivi Bog se je usmilil večstoletnega trpljenja slovanskih kristjanov na jugu in blagoslovil orožje rešiteljice Rusije. Slava junakom Ruskim! Se ve da veliko delo ni do konca še rešeno, in da pride še važnih vprašanj na dnevni red, ki danes še znana niso, - al danica južnemu slovanstvu stoji na nebu in ne bode izginila več, ako Bog dá in sreča junaška!"³³

"Plevna je šla!" je na istoimenski karikaturi v številki 6, 7 in 8 iz leta 1877 poudarjal tudi Brenclj. Franc Zorec je narisal turško trdnjavo v ruševinah, balkanska žena z zvonenjem oznanja veselo novico, v ozadju s prizorišča odhaja turški polmesec, v ospredju prizora Anglež poskuša Turku vlti nekoliko zdravja. "Aleopati in homeopati mu ne morejo več pomagati!" se glasi komentar "Brenclja-Alešovca", ki ga prav tako lahko vidimo na karikaturi. Alešovec se je na karikaturah dal upodabljati kot "brenclj", ki pika nemčurje, Nemce, mladoslovence, "liberaluhé"...,

kar uvršča njegovo karikirano upodobitev med t.i. antropomorfizacije, ki so v 19. stoletju veljale za dokaj razširjen način karikiranja. Morda so se Brencljevi risarji zgledovali po najslavnejši "muhi" evropske karikature - plesalki in osovraženi metresi Ludvika I. Bavarskega, ki jo je münchenški satirični list Leuchtkugeln upodobil kot "špansko muho". Alešovca se je zaradi tovrstnih upodobitev oprijel vzdevek "Brenclj-Alešovec".

V isti številki je bila čez dve strani objavljena tudi karikatura "Sovražniki Rusije". Rus, ki ga ovirata Poljak in domači nihilist, tarna: "Poljaki in Rusi (nihilisti) so zoper mene; ta paglavec (madjar) pa me hoče živega požreti!", Anglež in Nemčur (domači renegat Dragotin Dežman) mu odgovarjata: "Prav je!" Dežman drži v rokah grablje, ki so po zaslugi humoristične pripovedne pesmi "Proklete grablje", ki jo je Dežman objavil v Bleiweisovem Koledarčku za leto 1855, postale njegov nepogrešljiv satirični atribut na številnih karikaturah v Brenclju. Upodobljena sta tudi Hrvat in Prus, ki zadržujeta drobnega Madžara, da se ne bi zakadil v mogočnega Rusa.

Ker so bili boji med Rusijo in Turčijo končani, je Brencljnov poročevalec z bojišča Pavliha lahko sporočil domov: "Prav za prav zdaj tu doli ni nič več; vse je v kraji, kakor po kakem pogrebu. Turčija je pokopana in pogrebci so se jeli vračati vsak na svoj dom. Le v Berolinu, kjer je tisti Bismark gospod, ima še biti neka sedmina ali kakor pravijo pri sodnijah, 'abfolenga', pa bo vse v redu."³⁴

Ruske zahteve do Turčije bi popolnoma porušile balkansko ravnotežje v prid Rusiji, kar ni bilo všeč ostalim velesilam. Zato so se odločile revidirati mirovno pogodbo, sklenjeno v San Stefanu. V tej situaciji se je nemški kancler Otto von Bismarck ponudil za - kot se je sam označil - "poštenega mešetarja". Evropa je bila leta 1878 v znamenju Berlinskega kongresa. Zbor najuglednejših politikov držav, ki so leta 1856 podpisale pariški sporazum, je med 13. junijem in 13. julijem 1878 zasedal pod Bismarckovim predsedstvom. Imel je 20 plenarnih sej. Poleg Bismarcka so bili najbolj znameniti udeleženci kongresa: knez Gorčakov, grof Šuvalov, lorda Beacosfield in Salisbury ter grof Andrassy. V spremstvu Andrassyja je bil tudi diplomat slovenskega rodu baron Jožef Schwegel (1836-1914). Kongres je revidiral do-

³² Po padu Plevne, Slovenski narod, 1877/284.

³³ Iz Ljubljane, Novice, 1877/50.

³⁴ Pavliha, 'Brencljnov' poročevalec z bojišča, Brenclj, 1878/6.

ločbe o ustanovitvi in ureditvi Velike Bolgarije. Namesto nje je sklenil ustanoviti kneževino Bolgarijo, Makedonija pa naj bi še nadalje ostala pod Turčijo. Ciper je izročil Angliji, Srbiji in Črni gori je priznal neodvisnost in jima odobril precejšnje ozemeljske pridobitve. Evropske sile so na kongresu podelile Avstro-Ogrski mandat za okupacijo Bosne in Hercegovine. Zaradi močne opozicije proti avstroogrski vojaški okupaciji, katere nosilci so bili poslanci liberalne večine v dunajskem parlamentu in ogrskem državnem zboru, Andrassy aneksije na kongresu ni sprejel, temveč je zadnji dan kongresa s turškimi pooblaščenici podpisal sporazum, ki je vseboval tajno klavzulo, po kateri je sultan ohranil suverenost nad nemirno provinco Bosno in Hercegovino, okupacija pa je bila označena kot začasna. *"Kaj pa Avstrija?"*, je pisal Jakob Alešovec. *"No, tej sta bili pripoznani deželi Bosna in Hercegovina pod tem pogojem, da si jih pridobi z orožjem in ukroti Turke. Vlada turška se je zavezala, da bo svoje redne vojake umaknila iz vseh teh zanjo izgubljenih krajev in se avstrijski armadi ne bo ustavljala. To se pravi po domače, da ona se ne bo vojskovala z Avstrijo; mohamedanskim četam pa, ki bi se ustavljale avstrijskim vojakom, ne bode dajala ne pomoči ne potuhe, marveč prepustila jih avstrijski armadi, naj jih ona kroti, kakor vé in zna; sploh ona noče biti nikakor odgovorna za upor."*

Po tej določbi je torej Avstrija dobila nalogo žandarja, ki ima v Bosni in Hercegovini napraviti red; da ima deželo, ko jo zasede tudi obdržati zase ni bilo popolnoma določeno, a to se ume samo po sebi, ker Avstrija ne bo tlake delala za Turčijo.³⁵

Na karikaturi *"Slepe miši lovijo"* v 4. številki iz leta 1878 je Franc Zorec predstavil štiri evropske državnike, ki so se posvetili otroški igri. Andrassy: *"Vaju že imam, le stojta!"* - Ruski zunanji minister Gorčakov odgovarja Bismarku: *"Figo! Sam sebe boš vjel, naju ne."* - Anglež, ki se je skrnil pod mizo: *"Nazadnje bom še morda jaz edini vjet."* Na karikaturi *"Vtis ruskih zmag na 'turkofile'"* iz iste številke pa je upodobil užaloščene personifikacije nemških časnikov *"Laibacherico"*, *"Tagblatt"* in *"Neue Freie Presse"* ter Angleža, Madžara in Dežmana, ki je v besu polomil grablje. V prvi številki Brenclja, ki je izšla leta 1877, ko je Alešovec znova začel izdajati svoj satirični list, lahko npr. preberemo: *"Gotovo je, da za časa Rimljanov ni bilo*

*še Turkov na svetu, ker se nikjer ne bere, da bi bili takrat že izhajali 'turški listi', kakor dunajski 'N. Fr. Presse', 'Floh', 'Kikiriki' in ljubljanski 'Tagblatt'."*³⁶ *"Največ in najhujših sovražnikov so imeli pa slovanski uporniki na Dunaju - posebno po tistih nemških časnikih, ki so v židovskih rokah; po teh se je ravnalo mnogo meščanskih prebivalcev in višjih politikarjev,"* prav tako piše Alešovec. *"Res, človeku bi se bil skoro žolč izlil, kako so ti ljudje zasramovali in obrekovali uboge trpine na jugu. Bili so jim tolovaji, morilci, ušivi, neomikani ljudje, ki so bolj podobni svinjam, kakor ljudem: kdor je to bral a ni vedel, zakaj tako pišejo, imel je res usmiljenje s Turki, ktere so povelicevali, kakor da bi bili največja sreča za Evropo."*

*Da so židje tako pisali, temu sta bila razven prej omenjenih še dva vzroka. Žid je namreč le barantač, denar mu je prva reč. Turška vlada v Carigradu je že toliko prebrisana, da ve koliko denar stori, in marsikatero pero je bilo po njeni volji podkupljeno, da se je za Turčijo poganjalo. Vrh tega je v Avstriji veliko denarja naloženega v turških srečkah, vsak, kdor jih ima kaj - in takih je veliko, se je tresel za svoj denar, kajti če Turčija propade, kdo bo plačeval obresti, kdo povrnil denar! Torej le na vso moč podpirati Turčijo, da ne pogine, kajti če se to zgodi, kdo bo dal kaj za ta papir!"*³⁷

Alešovec in Zorec sta za 6. številko pripravila "politično basen" v štirih podobah *"Rus, Turek in Madjar"*. S karikaturami opremljena krajša slikanica prikazuje Rusa, ki je natepel najprej Turka in nato *"madjarskega softo"* - *"prilikovca"* Andrassyja. V 8. številki je bila objavljena Zorčeva karikatura *"Vse prizadevanje zastonj."* Na njej je Bismarck predstavljen kot muren, ki ga skušata privabiti iz luknje Anglež in Andrassy: *"Muren, muren, pojdi ven!"* Poleg Brenclja jih opazujeta Pavliha in Krišpin Krišpovič, personifikaciji rednih podlistkov v Brenclju, v katerih je Alešovec komentiral dogodke na Balkanu: *"Saj ga ne bo! Vidite, kako vama osle kaže? V luknji objektivtete se murnu Bismarku predobro godi."*

"Evropejski kongres" prikazuje Zorčeva karikatura v 11. številki. *"Kteri izmed te gospode bo zmaga? Čegava bo obveljala? Kteri je najmočnejši?"*, se glasi njen podnapis. Okrog kongresne mize je zbranih sedem zastopnikov evropskih velesil.

³⁵ Jakob Alešovec, *Vojska na Turškem od leta 1875 do konca leta 1878, Ljubljana 1879 (drugi natis), str. 85.*

³⁶ Modro premišljevanje, Brenclj, 1877/1.

³⁷ Jakob Alešovec, *Vojska na Turškem od leta 1875 do konca leta 1878, Ljubljana 1879 (drugi natis), str. 22-23.*

Sultan že zna prositi.

Rusi: „Tako, sultan! Vidiš, tudi ti si se že kaj naučil.“ Sultan: „Ver vev!“ Angleži: „Jaz bi mu rad pomagal, pa me tako grozno ščiplje.“ Nemci: „Neni so se po grablje zlozile.“ Magjari tulí.

Sultan že zna prositi, Brencelj, 1878/2

Personificirajo jih različne živalske vrste (ruski medved, nemški lisjak Bismarck, turški pes Sultan itd.). Zamisel za karikature bi bila lahko povzeta po nemški karikaturi „Živalska konstitucionalna monarhija“, ki so jo leta 1823 kot samostojen tisk založili v Ulmu.

Za 13. številko je Alešovec najbrž kar sam sestavil satirično pesem Andraževa, Zorec pa ji je dodal karikature. Andrassy prepeva satirično pesmico, spremljata ga Brencelj na kitaro in Pavliha na harmoniko. V 15. in 16. številki ji sledi karikatura „Vroča kaša“. Prikazuje bosenski kotel, ki v tem času velja za eno najpogostejših metafor in se večkrat pojavlja tudi na karikaturah v dunajskih in drugih evropskih satiričnih listih. Turek dodaja nova polena na ogenj. Andrassy, ki se je opekel z vročo kašo iz kotla, mora poslušati očitke Brencelj-Alešovca: „Je vroča ta kaša, je-li? Zakaj je pa nisi maral prej, ko je bila že hladna, in si čakal tako dolgo, da jo je Turek zopet razbelil?“ Anglež sedi v varnem zavetju na drevesu in je kašo iz posode z napisom „Ciper“: „Moja kaša je pa ravno prav.“ Prizor opazujejo predstavniki velesil.

Trojna cesarska zveza, Avstro-Ogrska, Nemčija in Rusija, je bila leta 1873 zadolžena za mir v Evropi. Že v začetnem obdobju srbske in črnogorske vojne s Turčijo je bil julija 1876 v Reichstadtu na Češkem tajni sestanek avstrijskega in ruskega cesarja. Sporazumela sta se, naj Avstro-Ogrska dobi pravico, da zasede dobršen del Bosne in Hercegovine celo v primeru, če bi Srbija in Črna gora zmagali. Ker se vojna ni končala in je kazalo, da bo Srbija poražena, so se v slovenskih časnikih vedno pogosteje pojavljali članki, ki so se zavzemali za delitev obeh obmejnih turških pokrajin med Avstro-Ogrsko in obe kneževini. V teku leta 1877 je slovenska javnost vse bolj odkrito zagovarjala avstroogrsko okupacijo Bosne in Hercegovine. Odločilna za opredelitev Slovencev za okupacijo sta bila poraz Srbije in sklenitev separatnega miru s Turčijo. Argumenti za zasedbo Bosne in Hercegovine so bili naslednji: kneževina Srbija je zaradi oklevanja izgubila zaupanje mnogih jugoslovanskih narodov in nima več pravice do piemontske vloge, okupacija bi zaščitila dalmatinsko zaledje, turške oblasti niso zmožne izpeljati reforme, monarhija bi v obeh upornih pokrajinah hitro vpeljala red in pomirila razmere,

uredila bi agrarno vprašanje, naselitev siromašnejših slovenskih kmetov na prostranih in neobdelanih površinah v rodovitem predelu Bosne bi preprečila izseljevanje avstrijskih Slovanov v daljno Ameriko idr. Razlogi, prevedeni v sodobni politični in ekonomski jezik, pa se glasijo: želja po bogatih surovinah, potrebnih za nadaljnji razcvet industrije, s katerimi bi omilili ekonomsko krizo, ki je ravno takrat pestila monarhijo, Dalmacija bi dobila zanesljivo in bogato zaledje... Slovani pa so razmišljali, da bo logična posledica precejšnjega povečanja slovanskega življenja v državi občutno izboljšanje njihovega političnega in ekonomskega položaja. Priključitvi obeh pokrajin bi sledil zlom dualizma in notranja preureditev monarhije na tripartitni osnovi. Nemci in Madžari so aneksiji nasprotovali.

Povedano z besedami Jakoba Alešovca, ki je za čimprejšnjo okupacijo Bosne in Hercegovine imel nekaj posebnih razlogov, pa se glasi: *"Le brž v Bosno! Slovanom sovražni ljudje in časniki se tako neusmiljeno bojé, da bi Avstrija ne zasedla Bosne. Ta strah je pa sila neumen, kajti ravno ti bi se morali potezati za Bosno in Hercegovino, ker bi bilo zá-nje jako dobro, če bi pridobila si ti deželi, in to iz sledečih vzrokov:*

1. *Bi se dalo tam doli napraviti silno veliko loterijskih kolektur, ker loterije ondašnji, neomikani ljudje še ne poznajo. To bi bila velika sreča zá-nje in za prazni žakelj našega denarnega ministra.*

2. *Če bi se deželi vredili po našem kopitu, koliko sto in sto uradnikov bi bilo treba! Ker pa doli nihče ne zna nemški, bi jih morali poslati tje le iz naših dežel; tako bi prišlo veliko ljudi do kruha, ki ga zdaj nimajo.*

3. *Vlada bi gotovo skrbela tudi za izobraževanje naroda in napravila šole, više in niže. Zopet lepa prilika za nemške in ponemčene učitelje in profesorje priti do boljših služeb, ker bo lahko že vsak šolski strežaj postal profesor, če bo le nemški vsaj nekoliko znal.*

4. *Pri volitvah bo še veliko več prostora za nemškutarske agitacije in kak Frencelj se bo lahko tako 'avscajhnal', da bo postal kar naravnost deželni predsednik (ali vali) vse Bosne.*

5. *Koliko dela bo za ponemčevalce, ker doli še najstareji ljudje ne znajo nemški! Vsaj 50 let bo treba, da se bodo prebivalci toliko izobražili, da bodo znali vsaj toliko nemški, kakor 'purgarji' po slovenskih mestih; koliko ljudi bo pri tem izobraževanju služilo si svoj kruh!*

6. *Po vsi Bošni in Hercegovini ni še nobene 'kazine', nobenega 'konstitucijskega' društva, ne 'tur-*

narjev', ne nemčurskih gasilcev - sploh prav nič takega ne. Koliko takih društev bi se dalo tam napraviti!

7. *Tudi sleparskih društev še ni, ki bi ljudem denarje iz žepov vlekla; za dunajske jude sila veliko polje.*

8. *Ustanoviti bi se dalo veliko zavarovalnic za življenje in doživljenje. Koliko bi se pa takih dalo ljudem denarja izpuliti!*

9. *Celó ječe bi se dale vrediti po liberalnem kopitu tako, da bi se hudodelniki pitali na stroške drugih.*

10. *Gotovo bi se sčasoma osnovalo več slovenskih in opozicijskih listov, ktere bi bilo treba večkrat konfiscirati, - tedaj tudi za državne pravdnike mnogo posla.*

To in še marsikaj drugega bi se dalo napraviti v Bosni in Hercegovini. Naj vse to preiščujejo gori omenjeni ljudje in časniki in spoznali bodo, da se iz teh dežel že še dá kaj napraviti."³⁸

Karikatura Franca Zorca *"Epur si muove' - vendar gremo v Bosno"* v 2. številki Brenclja iz leta 1878 preroško prikazuje četo avstrijskih vojakov, ki koraka proti Bosni. Spremljata jo Brenclj-Alešovec in Pavliha. Pavliha poudarja: *"Vidiš 'Brenclj' sva vendar več vedela, kakor vsi diplomati."* Za isto številko je Franc Zorec narisal tudi karikaturu *"Sultan že zna prositi"*. Rus vzgaja turškega psa Sultana: *"Tako, sultan! Vidiš tudi ti si se že kaj naučil!"* - Sultan: *"Vev, vev!"* - Anglež: *"Jaz bi mu rad pomagal, pa me tako grozno ščiplje."* Dežman: *"Meni so se pa grablje zlomile."* Prizor opazujejo Dežman, tuleči "Magjar" in Anglež, ki stoji na prehodu z napisom Dardanele.

Če se je večina ag in begov, višjih duhovnikov in bogatih trgovcev sprijaznila z bodočo okupacijo, so muslimanski nižji sloji postajali vedno odločnejši nasprotniki avstroogrske zasedbe Bosne in Hercegovine. Začeli so se pripravljati za obojeno vstajo zoper napadalce. Avstroogrske čete so prešle bosansko ozemlje 29. julija. Čeprav je Andrassy trdil, da zadostuje za zasedbo Bosne in Hercegovine ena sama stotinja z godbo na čelu, je vojno ministrstvo odločilo poslati ves XIII. armadni kor s štirimi pehotnimi divizijami. Avstrijski vojski je poveljeval feldcajgmojster Josip baron Filipović (1818-1889), Hrvat po rodu,³⁹ ki

³⁸ *Brenclj, 1878/9 in 10.*

³⁹ "Okoli Ključa je več katoliških vasi. Za nas je mestece znamenito, ker je domovina prednikov generala Filipoviča, glavnega poveljenika te vojske. Dedi njegovi so se namreč preselili v Liko na avstrijsko zemljo. Je pa še v ključkem okraju rodovina begov Filipovičev, katerih last-

se je izkazal med boji leta 1848 in 1849, deset let pozneje je v bitku pri Solferinu 12 ur vztrajal v najhujšem ognju, leta 1866 pa se je udeležil bojev s Prusijo. Avstrijska vojska, ki je s štirih smeri vstopila na ozemlje Bosne in Hercegovine, je štele 72713 mož, 13313 konj in 112 topov. Pokrajino, razen nekaterih manjših mest in krajev, naj bi zasedla v 15 dneh. Muslimani so bili številčno slabši in glede vojaške opreme in oborožitve v podrejenem položaju, vendar so nudili avstroogrskim silam zlasti v Bosni krepak odpor in jim prizadejali precejšnje izgube. Monarhija je poslala še 68000 vojakov, 24013 konj in 212 topov. Da je lahko zavzela Bosno in Hercegovino, sta bila potrebna 2 meseca in več kot 150000 vojakov. Proti vstajnikom se je borilo tudi okrog 20000 slovenskih vojaških obveznikov, "ki so tako imeli ne baš prijetno priliko, da za slovo vrnejo Turkom vsaj nekaj krvavih udarcev, ki jih je dobivalo naše ljudstvo toliko časa od otomanskih tolp."⁴⁰

Evforiji nad pridobljenim novim ozemljem se je pridružil tudi Brencelj-Alešovec. Leta 1878 je namreč v sodelovanju z podjetnim ljubljanskim knjigarnarjem in založnikom Janezom Giontinijem (1818-1879) izdal že omenjeno knjižico *Vojska na Turškem* od leta 1875 do konca leta 1878. Zaradi aktualnosti teme je knjižica kmalu pošla, tako da jo je lahko že naslednje leto ponatisnil. Takole se glasi Alešovecovo vabilo za naročilo knjižice: "Vsak ni mogel sam iti na Turško, da bi bil videl, kaj se je zadnja štiri leta tam godilo; pot je dolga, nevarna in draga. Ker smo vsi Eve sinovi, smo podedovali po nji - če družega ne - vsaj radovednost, zato bo gotovo vsakemu posebno za zimske čas vstreženo s knjigo:

**Vojska na Turškem
od leta 1875 do konca leta 1878.**

Ta knjiga je prav v domačem jeziku spisana in s podobami nališpana prišla prav pred Božičnimi prazniki na svetlo, spisal jo je - ne 'Pavliha' ali 'Brencelj', pač pa Jak. Alešovec, kterege menda že še kdo pozná. Na 104 straneh je z lepimi črkami 'Narodne tiskarne' natisnjenega veliko, česar že vsak ne vé, če je bil prav sam doli na bojišči.

Toraj naj brž vsak stopi sem po njo, dobi jo pri Jan. Giontiniju v Ljubljani za nič več ko 50 kr. mehko, za 60 kr. pa trdo vezano. Komur je pa v

nina je polovica zemlje tega okraja" (Jakob Alešovec, *Vojska na Turškem od leta 1875 do konca leta 1878, Ljubljana 1879 (Drugi natis), str. 125).*

⁴⁰ "B.", *Zadnji boji slovenskih fantov s Turki / Ob petdesetletnici bojev za Bosno in Hercegovino, Življenje in svet, 1928/4, str. 123-124.*

Ljubljano predaleč, naj si jo naroči po pošti in pridá za poštino še 5 kr., pa jo bo dobil na dom. Če pa kdo naroči si 10 knjig, dobi eno po vrhu in mu ni treba plačati poštine.

Svojim naročnikom 'Brencelj' še naznanja, da jim tudi on priskrbi to knjigo po enaki ceni. Kdor ne mara posebej naročiti si je, naj naročnini, ki jo bo poslal o novem letu za list, priloži gori omenjene krajcarje in poslala se mu bo nemudoma po pošti."⁴¹

Artilerijskega generala barona Josipa Filipoviča je Brencelj predstavil na Zorčevi karikaturi "*Turški zmaj v Bosni in njegov premagovalec*" v 1. številki iz leta 1879. Karikatura "*Bosenska slanina*" v 6. številki za leto 1879 pa prikazuje ruskega mačka in madžarsko miš, ki oprezata za kosom bosanske slanine. Mladi 'Brencelj' sprašuje starega 'Brencelja': "Glejte no, ata, zdaj nam bo pa ta-le miš snedla slanino, ki smo jo tako težko dobili." Ta pa mu odgovarja: "Jaz se pa bojim, da, če se miš loti slanine, potem ne bi vzela mačka vsega skup - slanine in miši." Zamisel za karikaturu najbrž ni izvirna, kar velja tudi za marsikatero drugo Brenceljevo karikaturu. Sorodna ji je npr. karikatura, ki je bila septembra 1878 objavljena v dunajskem humorističnem tedniku *Figaro* (1857-1919). Na njej si mačka (Italija) poskuša kot kompenzacijo za od monarhije osvojene province pridobiti iz sklede regije z italijansko govorečim prebivalstvom.

Karikature v Brencelju predstavljajo redke slovenske likovne odzive na dogodke na Balkanu, med katerimi velja v prvi vrsti omeniti ilustracije Jurija Šubica (1855-1890). Šubičeve ilustracije so nastale na temo epsko-lirskih pesmi iz cikla Raja Josipa Stritarja (1836-1923). Romantično zasnovane ilustracije desetih Stritarjevih pesmi niso bi-

⁴¹ Nekaj za 'Brenceljnov' bralce, Brencelj, 1878/22 in 23. "Vojska na Turškem od leta 1875. do konca 1878. Za priprosto ljudstvo spisal Jakob Alešovec. V Ljubljani 1878. Založil Janez Giontini.

Namera g. pisatelja je vse hvale vredna. 'Ta knjiga obsega vse, kar se je v štirih letih na jugu godilo, in ni suh popis bitev, marveč vpletene so politične opazke, geografske ter kulturne date o važnejših krajih Bosne in Hercegovine, katere nabrati je stalo pisatelja veliko truda.' Ta knjiga je pri nas prva te vrste; gospod Alešovec zna take reči zares prav 'po domače' pripovedovati. Gospod založnik je pridal knjižici pet podob; tudi to bi bilo hvale vredno in knjižici na korist; samo nekaj: podobe so prav 'na debelo'; dobro vemo, da se za ta denar ne more zahtevati kedó vé kaj; ali te podobe so vendar malo - prehomuristične, sosebno prva! Knjižica se dobiva za 50 kr., po pošti 55, terdo vezana za 60 kr. pri založniku gosp. Giontini-ju v Ljubljani" (*Zvon, 1879/1*).

le natisnjene hkrati s tekstom, saj je Stritar pesmi v dunajskem Zvonu (1870, 1876-1880) objavil že leta 1876. Čez dve leti pa je pri Šubicu, ki je bil velik oboževalec njegove romantične poezije, naročil še ilustracije. Objavljene so bile leta 1878 v dunajskem Zvonu. Šubic je ilustracije izdelal pred odhodom v vojsko. Tudi sam je bil namreč eden izmed slovenskih fantov, ki so se udeležili bojov v Bosni in Hercegovini.

Zusammenfassung

“Hört Slowenen! Hört Slawen! Über dem Balkan wird es Tag.”

Mit dem Anwachsen des slowenischen nationalen Selbstbewußtseins in den sechziger und siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts verstärkte sich das Streben der Slowenen nach Verbindungen und Zusammenarbeit mit anderen slawischen Völkern - die slawische Idee bzw. die Idee der slawischen Wechselseitigkeit und Solidarität. Die Slowenen begannen intensive kulturelle und wirtschaftliche Kontakte mit jenen Slawen zu suchen, mit denen sie das gemeinsame Schicksal unter dem Zepter der Habsburger teilten (so zum Beispiel mit den Tschechen und Kroaten). Gleichzeitig begannen sie hilfesuchend auf den größten slawischen Staat, Rußland, sowie auf jene Slawen zu blicken, von denen es schien, daß sie ihre Selbständigkeit aus eigener Kraft erkämpfen können (Serben, Montenegriner).

Die Slowenen beobachteten sehr aufmerksam die Versuche der christlichen Untertanen, die sich zu jener Zeit am Balkan vom türkischen Joch zu befreien versuchten. Den Türken gelang es, aller Aufstände und Unruhen in Bosnien und Herzegowina Herr zu werden, mit Ausnahme des größten Aufstandes, der im Jahre 1875 begann. Bald mischten sich auch die Fürstentümer Serbien und Montenegro in den Konflikt ein. Ende 1877 brach der russisch-türkische Krieg aus, der im März 1878 durch den Frieden von San Stefano beendet wurde. Gemäß der Friedensbestimmungen sollte Bosnien-Herzegowina eine Auto-

nomie unter der Schirmherrschaft Österreich-Ungarns und Rußlands bekommen. Mitte des Jahres 1878 revidierten Vertreter der Großmächte am Berliner Kongreß die Bestimmungen des Friedensvertrags von San Stefano. Österreich-Ungarn bekam das Mandat zur Okkupation Bosnien-Herzegowinas und führte diese noch im selben Jahr durch.

Die stürmischen Ereignisse im slawischen Süden waren in den Jahren 1875 bis 1878 das Hauptthema der europäischen Presse. Slowenische Zeitungen, wie Novice (1843-1902), Slovenec (1873-1945), Slovenski narod (1868-1918) und andere informierten die Leser ausführlich über die Kämpfe am Balkan und waren den Aufständischen durchgehend gewogen - im Unterschied zu den deutschen Zeitungen Laibacher Zeitung (1783-1918) und Laibacher Tagblatt (1868-1880). Der Slovenski narod hatte sogar Korrespondenten in Bosnien-Herzegowina. Die Slowenen versuchten den Aufständischen auf verschiedene Arten zu helfen.

Ein interessantes Echo auf die Konflikte am Balkan finden wir auch im satirischen Blättchen Brencelj (1868-1875, 1877-1886), das vom Schriftsteller, Dramatiker, Publizist und Journalist Jakob Alešovec (1842-1901) redigiert wurde. Die Karikaturen waren das Werk des Theologiestudenten Franc (Frančišek) Zorc (1854-1930), der wegen seiner Mitarbeit im Brencelj später „Pfarrer Spaßvogel“ genannt wurde. Die Karikaturen im Brencelj gehören - ebenso wie die von episch-lyrischen Gedichten aus einem Zyklus von Raj Josip Stritar (1836-1923) inspirierten Illustrationen von Jurij Šubic (1855-1890) - zu den seltenen slowenischen im Bild festgehaltenen Reaktionen auf die Ereignisse am Balkan. Alešovec gab 1878 in Zusammenarbeit mit dem umtriebigen Laibacher Buchhändler und Verleger Janez Giontini (1818-1879) das Buch „Vojska na Turškem od leta 1875 do konca leta 1878“ (Der Krieg im türkischen Gebiet vom Jahr 1875 bis zum Ende des Jahres 1878) heraus.